

Klassenstrijd of identiteitspolitiek?

Een zoektocht naar de kenmerken van een goede emancipatoire politiek middels een vergelijking tussen twee gezaghebbende visies

Door: Auke van der Veen

Studentnummer: s4376773

Begeleider: Mathijs van de Sande

Woordenaantal: 14459

Datum: 11-10-2019

Scriptie ter verkrijging van de graad 'Master of Arts' in de filosofie
Radboud Universiteit Nijmegen

Hierbij verklaar en verzeker ik, Auke Jitse van der Veen, dat deze scriptie zelfstandig door mij is opgesteld, dat geen andere bronnen en hulpmiddelen zijn gebruikt dan die door mij zijn vermeld en dat de passages in het werk waarvan de woordelijke inhoud of betekenis uit andere werken – ook elektronische media – is genomen door bronvermelding als ontlening kenbaar gemaakt worden. Plaats: Nijmegen. Datum: 11-10-2019.

A handwritten signature in black ink, reading 'Auke van der Veen'. The signature is written in a cursive style and is underlined with a single horizontal line.

Samenvatting

Identitaire en economische onderdrukking zijn veelvoorkomend. Biedt identiteitspolitiek een beter tegengif hiertegen dan een klassenstrijd? Op basis van de belangrijkste conceptualiseringen van 'identiteitspolitiek' laat ik in deze scriptie middels kritieken op dit begrip zien dat zowel liberale als marxistische kritiek eenzijdig zijn; tevens schieten hun alternatieven tekort wat betreft goede aandacht voor identiteit en economie. De impliciete incorporatie van identiteitspolitiek in het poststructuralistische kader van Laclau en Mouffe reduceert economische onderdrukking tot een identitaire kwestie; 'identiteitspolitiek'-critica Fraser biedt middels een materiële benadering van identiteit ondanks haar kritiek wel een goede incorporatie. Ze laat scherp zien dat een goede emancipatoire strijd moet zijn gericht tegen erkennings- én economische onderdrukking, wat bij de oorspronkelijke conceptualiseringen ook al het geval was.

Inhoudsopgave

Inleiding	4
1. Wat is identiteitspolitiek?	8
1.1. Het Combahee River Collective-statement	9
1.2. Intersectionaliteit als aanscherping	11
1.3. Het zijpad van strategisch essentialisme	13
2. Liberale kritiek	17
3. Marxistische kritiek	24
4. Het populistische kader	31
5. Redistributie en erkenning	37
Conclusie	43
Bibliografie	45

Inleiding

Solliciteren: ik ben vast niet de enige die zich hier aan het einde van de studietijd volop mee bezighoudt. De meeste studenten willen een baan, om deel uit te kunnen maken van de maatschappij – en natuurlijk met name om zichzelf te kunnen voorzien in het eigen onderhoud. Sommige mensen bereiken dit stadium echter minder gemakkelijk dan ik. Wie namelijk Anil Yirak, Azzedine Boutahire of Kwabena N’Golo heet, heeft statistisch gezien veel minder kans te worden uitgenodigd dan ik.¹ Het is een feitje dat mij aan het denken heeft gezet. Op zichzelf is discriminatie nog lang de samenleving nog niet uit, dat had ik me al wel gerealiseerd: er is volop geweld tegen homo’s, vrouwen verdienen bij lange na nog niet hetzelfde als mannen, en politici schreeuwen zinsneden als ‘Minder Marokkanen’.^{2,3,4} Wat ik me pas dankzij het sollicitatie-feitje realiseerde, is dat een Anil of een Kwabena niet alleen wordt gediscrimineerd, maar ook simpelweg geen baan krijgt: ze staan economisch al 0-1 op mij achter. Hun ‘ras’ bepaalt als het ware hun ‘klasse’, zo zou misschien gesteld kunnen worden. Wat kunnen ze hier het beste tegen doen?

Eén mogelijk antwoord zou kunnen worden gevonden in de tegenwoordig alom tegenwoordige *identity politics*, of ‘identiteitspolitiek’. Dit is een emancipatoire politiek op basis van identiteit, naast ras te herkennen aan categorieën als gender, seksuele voorkeur, en nationaliteit:

Rather than organizing solely around belief systems, programmatic manifestos, or party affiliation, identity political formations typically aim to secure the political freedom of a specific constituency marginalized within its larger context. Members of that constituency assert or reclaim ways of understanding their distinctiveness that challenge dominant oppressive characterizations, with the goal of greater self-determination.⁵

¹ “Discriminatie op naam begint al zodra de sollicitatie in de mailbox valt,” Werf-en.nl, <https://www.werf-en.nl/discriminatie-op-naam-begint-al-zodra-de-sollicitatie-in-de-mailbox-valt/> (bezoekt op 7 oktober, 2019).

² “Meer homogeweld en veel zaken komen niet bij Openbaar Ministerie terecht,” Eenvandaag.avrotros.nl, <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/meer-homogeweld-en-veel-zaken-komen-niet-bij-openbaar-ministerie-terecht/> (bezoekt op 20 september, 2019).

³ “Waarom zijn er beloningsverschillen m/v?”, Loonwijzer.nl, <https://loonwijzer.nl/vrouwenloonwijzer/beloningsverschillen-m-v> (bezoekt op 20 september, 2019).

⁴ Jeroen Hoorn, “Waarom wordt Geert Wilders vervolgd?”, Npofocus.nl, <https://npofocus.nl/artikel/7475/waarom-wordt-geert-wilders-vervolgd/> (bezoekt op 20 september, 2019).

⁵ Cressida Heyes, “Identity Politics”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (18 september, 2018).

Ondanks deze definitie is het lastig vast te stellen of er een beweging is die als voorbeeld van identiteitspolitiek kan worden genoemd. De term is ontstaan in de tweede helft van de twintigste eeuw. Er zijn geen keiharde criteria om te testen of een beweging zich op het terrein van de identiteitspolitiek begeeft of niet; de notie verwijst feitelijk alleen naar een losse verzameling politieke projecten die vanuit verschillende sociale locaties worden ondernomen om op basis van een bepaalde identiteit uiteenlopende emancipatoire doeleinden te bereiken. Van de op ras gerichte Black Lives Matter-beweging in de Verenigde Staten tot het nationalistisch georiënteerde Forum voor Democratie: wie precies identiteitspolitiek ‘bedrijft’, is lastig te bepalen. Dit zorgt er helaas voor dat het begrip zo breed te interpreteren is, dat het ontvankelijk is voor critici die de term vanachter een eenzijdige bril bekijken; zij gebruiken ‘identiteitspolitiek’ om te beschrijven wat zij definiëren als politieke tekortkomingen.⁶

Wezenlijke inhoudelijke kritiek op identiteitspolitiek zou misschien wel te vinden kunnen zijn bij voorstanders van hét dominante emancipatoire kader van de vorige eeuw: die van de ‘klassenstrijd’, in de breedste zin van het woord. De socialistische revoluties van honderd jaar geleden gingen niet over onderlinge identitaire verschillen tussen de groepen, maar over financiële indelingskaders en het in handen hebben van de productiemiddelen. De opkomst van de twintigste eeuwse sociaaldemocratische partijen betrof geen discussies over genderverschillen of nationalisme, maar het vooruit helpen van de arbeider. Andersom lijkt klasse te zijn ‘vergeten’ binnen de hedendaagse identiteitspolitiek, terwijl economische onderdrukking de wereld zeker nog niet uit is. Alleen al een korte blik op een wereldwijd vaak hoge ‘Gini-coëfficiënt’ – een statistische maatstaf die economische ongelijkheid binnen of tussen geografische regio’s aangeeft – maakt dat punt onvermijdelijk duidelijk: nergens staat de teller op de nul die het aangeeft als er geen economische ongelijkheid in een gebied is.⁷ De betogers die in Dordrecht actie voerden tegen Zwarte Piet, stonden daar echter niet om meer geld te krijgen of de Gini-coëfficiënt terug te dringen, maar om racisme te bestrijden. Mogelijk zou deze aanpak kunnen worden bekritiseerd, omdat identiteitspolitiek wellicht niet per se een strijd tegen economische onderdrukking impliceert. Andersom gaat een klassenstrijd misschien wel te weinig over onderdrukking van identiteit.

⁶ Heyes, “Identity Politics” (18 september, 2018).

⁷ “Gini Coefficient By Country 2019,” Worldpopulationreview.nl, <http://worldpopulationreview.com/countries/gini-coefficient-by-country/> (bezocht op 20 september, 2019).

Onderdrukking kan in ieder geval op twee assen of dimensies worden gelokaliseerd, aangezien er allerlei onderdrukte minderheden van bepaalde identiteiten bestaan, en aangezien economische ongelijkheid de wereld nog altijd voor een groot deel beheerst. Mijn punt hier is dat zowel identiteit als economische omstandigheden een belangrijke rol spelen in het ontstaan van onderdrukking. Of identiteitspolitiek deze problemen kan oplossen, of dat een meer klassieke economische klassenstrijd een beter antwoord is, of dat beide geen effectieve methodes zijn omdat een andere emancipatiemethode een beter antwoord geeft aan de onderdrukkingsvormen uit de bovengenoemde assen – dit wil ik in mijn masterscriptie gaan achterhalen. Mijn hoofdvraag is daarom: wat zijn, op basis van een vergelijking tussen meer identiteitsgerichte visies op emancipatie en noties van emancipatie die klasse centraal stellen, de kenmerken van een emancipatoire politiek die onderdrukking goed kan bestrijden? Om deze vraag te beantwoorden, behandel ik een aantal verdedigers van deze beide visies. Daarna onderzoek ik alternatieve visies, die expliciet tegen verdedigers van identiteitsgerichte of op klasse gefocuste standpunten argumenteren; zo kan ik bepalen of misschien geen enkele van de twee visies kenmerken van een goede emancipatiepolitiek kan aanleveren, en een derde eventueel wel.

‘Identiteitspolitiek’ is het centrale begrip dat bij de meeste van deze denkers wordt bekritiseerd, en het veronderstelde bestaan ervan is bovendien vaak de aanleiding voor het überhaupt uitwerken van een eigen emancipatiepolitiek.⁸ Telkens vraag ik mij bij deze critici af wat precies hun opvatting van het begrip is, en of deze opvatting naar mijn idee wel accuraat is. Gedegen kritiek op een notie moet namelijk wel op die notie zijn gericht, aangezien eenzijdige kritiek op een stroman niet door kan gaan voor kritiek op ‘daadwerkelijke’ identiteitspolitiek. Door deze vraag te beantwoorden, kan ik erachter komen in hoeverre een kritiek en daarmee indirect een visie eigenlijk serieus kan worden genomen. Deze accuratesse-vraag probeer ik effectief te benaderen door mij in de eerste sectie van mijn scriptie op de belangrijkste historische articulaties en invullingen van het begrip in kwestie te richten. Zo kan ik duidelijker voor mij krijgen welke historische ‘versie’ van identiteitspolitiek door de afzonderlijke critici onder handen wordt genomen.

⁸Alleen Laclau en Mouffe richten zich niet expliciet op de notie van identiteitspolitiek. De reden dat ik alsnog het concept ‘identiteitspolitiek’ behandel, is dat Laclau en Mouffe wel een gedegen kritiek op de liberale en marxistische denkkaders, en daarmee op de kritieken op identiteitspolitiek die daaruit voortkomen. Daarnaast is mijn motivatie dat het concept van identiteitspolitiek goed in te passen in hun denkkader.

Ook vraag ik mij bij de visies telkens af in hoeverre het verdedigde emancipatoire kader ruimte biedt voor een oplossing voor identitaire en economische onderdrukking. Zoals ik al heb beschreven, zijn beide vormen aanwezig in de maatschappij. Naar mijn idee bepaalt de mate waarin een bepaald emancipatoir kader ruimte biedt aan een oplossing voor een van de twee onderdrukkingsvormen, de kracht van dat emancipatoire kader. Als daarnaast het kader ruimte biedt voor een oplossing tegen *beide* onderdrukkingsvormen, staat dat kader in mijn ogen sterker.

Wat betreft de eerste visie die ik behandel, zal ik me richten op twee liberale critici van 'identiteitspolitiek': Francis Fukuyama en Mark Lilla. Op basis van hun denken zal ik bepalen of het liberalisme een goede kritiek en een goede eigen emancipatoire politiek kan formuleren. Juist het liberale denken is onmisbaar in mijn onderzoek, omdat door Fukuyama en Lilla stevige kritiek wordt geuit op identiteit-gerichte en klasse-gerichte emancipatiestrijden. Vervolgens zal ik twee marxistische denkers behandelen, die op hun beurt weer kritiek op de liberalen hebben: Ewald Engelen en Asad Haider. Het marxistische kader is voor mij essentieel om te behandelen, aangezien 'klassenstrijd' daarbinnen dé centrale emancipatienotie is, en aangezien identiteit-gerichte strijden volgens de marxistische denkers verworpen moet worden. Hierna richt ik mij op de poststructuralistische en 'populistische' Ernesto Laclau en Chantal Mouffe; ik richt me op hen, aangezien zij een kritiek uiten op zowel het liberale als marxistische denken, en daarnaast met hun eigen denkkader een mogelijke plek aan een politiek van identiteit bieden. Uiteindelijk zal de feministische theoretica Nancy Fraser mij richting mijn conclusie helpen, dankzij een materialistische lezing van identitaire strijden, haar kritiek op het liberalisme en marxisme en impliciet ook op Laclau en Mouffe, en haar sterke aanval op het concept van identiteitspolitiek.

1. Wat is identiteitspolitiek?

Identiteitspolitiek is geen eenvoudig te omkaderen begrip, zoals ik in mijn inleiding reeds heb uitgelegd. Wat de term dan precies wél inhoudt, is de vraag die vervolgens opdoemt. In deze sectie zal ik daarom een kort historisch overzicht geven van de belangrijkste invullingen van het concept. Ik zal laten zien hoe de term sinds haar ‘geboorte’ op de belangrijkste vlakken door verschillende denkers en stromingen op cruciale manieren is geconceptualiseerd. Dit doe ik, omdat anders niet duidelijk kan worden welk concept nou precies wordt aangevallen door de critici in de volgende secties; of iemand in het algemeen vóór of tegen is, kan vanwege de door steeds veranderde betekenis van de term dan niet worden gezegd.

Ik begin bij de geboorte van de term ‘identiteitspolitiek’ in 1977, in het Combahee River Collective-statement. Hierna zal ik aan de hand van een zestien jaar jonger artikel over ‘intersectionaliteit’ laten zien hoe de allereerste conceptualisatie van identiteitspolitiek kan worden aangescherpt. Vervolgens beschrijf ik, aan de hand van het concept ‘strategisch essentialisme’, de redenering van veel aanhangers van identiteitspolitiek dat een geconstrueerde identiteit voor emancipatie kan zorgen. Deze gedachte is ongeveer parallel ontstaan aan die van intersectionaliteit.

Voordat ik deze sectie begin, moet ik nog wel een theoretische disclaimer noemen. Ik behandel ‘slechts’ drie bronnen: dat doe ik juist omdat deze expliciet identiteitspolitiek als concept verdedigen en (her)conceptualiseren, en dit concept behandel ik in mijn inleiding en wat betreft mijn critici. Er zou kunnen worden geredeneerd dat ik in deze sectie de alom tegenwoordige notie van *queer politics* negeer, wanneer ik spreek over identiteitspolitiek. Bij *queer politics* ligt de nadruk echter op het expliciete inzetten van een deconstructie van identiteiten – in dit geval wat betreft homoseksualiteit – in de politieke arena, en een subversie van identiteiten aan sich om emancipatie te bewerkstelligen.⁹ Hierdoor is het echter geen identiteitspolitiek zoals ik die in mijn inleiding beschrijf, en verdient de notie geen kopje onder de noemer van de historie van identiteitspolitiek.

⁹ Heyes, “Identity Politics” (18 september, 2018).

1.1. Het Combahee River Collective-statement

In 1977 schreven drie zwarte vrouwen een zwart feministisch statement vanuit het collectief waar zij deel van uitmaken, het Combahee River Collective. Al jaren streden de socialistisch-georiënteerde Barbara Smith, Beverly Smith en Demita Frazier voor emancipatie. Ze namen onder andere deel aan de Civil Rights Movement en hadden zich gevoegd bij de befaamde pro-zwarte Black Panther-beweging. De initiatieven brachten hen veel bij op het terrein van ideologie, doelen en tactieken op die doelen te bereiken – maar ze schoten voor het Combahee River Collective alsnog tekort.¹⁰

De schrijfsters beschrijven in hun statement namelijk dat ze *als vrouwen* binnen de Civil Rights Movement en de Black Panther-beweging te maken hadden gekregen met heteroseksisme, en dat er daarom meer aandacht moest zijn voor de positie van de vrouw. Bestaande feministische organisaties waren volgens hen echter te veel bevangen door racisme om nou net hun positie als *zwarte* vrouw te verdedigen. Op deze kruising van twee identiteiten – een zwarte én een vrouwelijke identiteit – werd door de Combahee-activisten expliciet voor een dubbele identiteit gestreden. De activisten wisten uit ervaring maar al te goed dat hun groep op zowel racistische als seksistische wijze maatschappelijk werd benadeeld.¹¹

Er wordt door hen geageerd tegen de opvatting dat het waardevoller is om nou net ‘de ander’ te ondersteunen in de directe politieke strijd. Zij, *als zwarte vrouwen*, hebben de levenservaring om als enige genoeg te geven om hun eigen groep om effectief en op wezenlijke wijze voor de emancipatie van die groep te strijden – en zo zouden andere groepen ook moeten denken, is de impliciete boodschap. Hierin schuilt de kern van hun opvatting van identiteitspolitiek, die zij zelf als volgt beschrijven: “We believe that the most profound and potentially most radical politics come directly out of our own identity, as opposed to working to end somebody else’s oppression”.¹² Het uiteindelijke emancipatoire doel hierbij wordt beschreven als erkenning – erkenning van de eigen groep. Zwarte vrouwen zijn inherent waardevol, is het uitgangspunt, en de emancipatiestrijd is geboren uit een inherente liefde voor de identiteit van de

¹⁰ Smith, Smith, en Frazier, "The Combahee River Collective Statement", 11-13.

¹¹ Smith, Smith, en Frazier, "The Combahee River Collective Statement", 11-13.

¹² Barbara Smith, Beverly Smith, en Demita Frazier, "The Combahee River Collective Statement." In *How We Get Free: Black Feminism and the Combahee River Collective* (Chicago: Haymarket, 2017), 14.

zwarte vrouw. Let wel, het gaat de Combahee-vrouwen hier niet om een verheffing van de eigen identiteit: “To be recognized as human, levelly human, is enough.”¹³¹⁴

Alle vormen van onderdrukking zijn wel met met elkaar verbonden, zo staat al helemaal aan het begin van het statement: “[We] see as our particular task the development of integrated analysis and practice based upon the fact that the major systems of oppression are interlocking.”¹⁵ De oplossing van al deze onderdrukkingsvormen wordt beschreven als drieledig: de bevrijding van alle onderdrukte mensen omvat de vernietiging van de politiek-economische systemen van het kapitalisme, het imperialisme en het patriarchaat. Het lijkt met dergelijke uitspraken en opvattingen wellicht wel vreemd dat de Combahee-schrijfsters nou net specifiek voor hun eigen groep willen opkomen, zoals ze met volle overgave beschrijven, als er ook allerlei onderdrukte groepen mensen zijn die in de kern van dezelfde oorzaken last hebben. Hun denkwijze houdt echter rekening met dit ‘probleem’: “We might use our position at the bottom, however, to make a clear leap into revolutionary action. If Black women were free, it would mean that everyone else would have to be free since our freedom would necessitate the destruction of all the systems of oppression.”¹⁶ Juist vanuit hun op meerdere vlakken onderdrukte identiteit als zwarte vrouwen, vindt emancipatoire actie namens deze groep op alle onderdrukkingsvlakken plaats – vlakken waar alle onderdrukte groepen ‘last’ van ondervinden. Zo wordt met identiteitspolitiek dus iedereen indirect geholpen in de strijd voor emancipatie.¹⁷

Expliciet is de Combahee River Collective-strijd geen exclusieve strijd, die vanuit de positie van zwarte vrouwen misschien andere onderdrukte minderheden zou ‘vergeten’, zo schrijven de vrouwen: samen sterk staan is belangrijk. De schrijfsters zien de ideale maatschappij voor zich als omgeving waarin kritisch denken over de eigen politiek, een gebrek aan hiërarchie, en een collectief besluitvormingsproces belangrijk zijn. Er moet worden opgepast voor een gevaarlijke politiek waarin het doel de middelen heiligt, wordt nadrukkelijk gezegd. ‘Solidarite it’ is hier het kernwoord waar de Combahee-schrijfsters volledig achter zouden staan, zo interpreteer ik.¹⁸

¹³ Smith, Smith, en Frazier, "The Combahee River Collective Statement", 14.

¹⁴ Smith, Smith, en Frazier, "The Combahee River Collective Statement", 13-14.

¹⁵ Smith, Smith, en Frazier, "The Combahee River Collective Statement", 11.

¹⁶ Smith, Smith, en Frazier, "The Combahee River Collective Statement", 16-17.

¹⁷ Smith, Smith, en Frazier, "The Combahee River Collective Statement", 14-17.

¹⁸ Smith, Smith, en Frazier, "The Combahee River Collective Statement", 20.

Concluderend kan worden gezegd dat het begrip ‘identiteitspolitiek’ bij haar geboorte een strijd omvatte waarbij de vernietiging van de onderdrukking van de eigen identiteit centraal staat, met als uiteindelijke doel erkenning voor de eigen groep. De achterliggende onderdrukkingsmechanismen van de ene groep omvatten ook die van de andere, waardoor de strijd van één groep ook de onderdrukking van de andere indirect kan helpen bestrijden. De meest effectieve methode om die strijd aan te gaan, bestaat in het mobiliseren van de eigen sociale groep – die met haar eigen identiteit zich het meest bewust is van de geleden onderdrukking wat betreft de eigen identiteit, en daardoor uit ervaring een wezenlijke vuist kunnen maken. Dat neemt niet weg dat de spreekwoordelijke vuisten ineen kunnen worden geslagen, aangezien iedere identitaire groep tegen gezamenlijke onderliggende onderdrukkingsmechanismen strijdt.

1.2. Intersectionaliteit als aanscherping

Zestien jaar na het beroemde Combahee-statement, bouwde burgerrechtenadvocate Kimberlé Crenshaw impliciet voort op het denken van de eerder genoemde schrijfsters. Crenshaw schreef wat het beste kan worden gezien als een ‘aanscherping’ van het concept van identiteitspolitiek. Aan de ene kant beoordeelde ze de identiteitspolitiek die in navolging van de Combahee-vrouwen in de praktijk werd gebracht als heel goed – aan de andere kant merkte ze op dat sociale groepen in hun strijd vaak vastliepen in een ontkenning negatie van onderlinge verschillen.¹⁹ Hoe steekt haar aanscherping precies in elkaar, en hoe is deze ‘een stap verder’ in de genealogische ontwikkeling van ‘identiteitspolitiek’ als concept?

Crenshaw laat in haar artikel “Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color” voorop staan dat ze grote waarde hecht aan de identiteitspolitiek van de jaren voor haar: “This process of recognizing as social and systemic what was formerly perceived as isolated and individual has ... characterized the identity politics of African Americans, other people of color, and gays and lesbians, among others. For all these groups, identity-based politics has been a source of strength, community, and intellectual development... [and it can be] the source of social empowerment and reconstruction.”²⁰ Los van deze emancipatoire voordelen, signaleert de schrijfster hier echter dat de specifieke

¹⁹ Kimberlé Crenshaw, "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color," *Stanford Law Review* 43, no. 6 (juli 1991): 1241-2.

²⁰ Crenshaw, "Mapping the Margins", 1241-2.

onderdrukkingsfactoren voor zwarte vrouwen binnen identitair-gebaseerde bewegingen vaak worden genegeerd. Juist een betere focus op specifieke sub-identiteiten zou identiteitspolitiek versterken.²¹

Deze kritiek heeft als kern een nieuw begrip, dat zich richt op een probleem waar de Combahee-vrouwen zich ook al mee bezig hielden: ‘intersectionaliteit’. Identiteitspolitiek is een samenbrengend initiatief tussen subgroepen, daar gaat Crenshaw vanuit. Het probleem is dat verschillen *binnen groepen* vaak op een hoop worden gegooid en worden genegeerd. Crenshaw focust in haar artikel op het voorbeeld van vrouwen wier ervaringen door veel meer dan één dimensie van hun identiteiten worden gevormd, maar door meerdere, zoals ras én klasse. Identiteiten kruisen met elkaar of ‘intersectionaliseren’, en zijn niet simpel af te bakenen. Een overkoepelende *African American*-identiteit bevat bijvoorbeeld onder andere die van de zwarte vrouw. Zie hier precies het punt dat ook de Combahee-vrouwen maakten in hun statement – een punt dat opvallend genoeg door de daadwerkelijke uitvoerders van identiteitspolitiek nog nooit zodanig serieus is genomen, dat er twintig jaar na het Combahee-statement voor gepleit moet worden. Crenshaw expliciteert het eerder beschreven issue, en brengt intersectionaliteit daarmee onder de aandacht.²²

Hoe kan, met inachtneming van het bestaan van intersectionaliteit, volgens Crenshaw dan identiteitspolitiek ‘worden bedreven’? De schrijfster denkt dat de effectiefste methode bestaat in zogenaamde ‘coalities’ van subgroepen. Identiteitspolitiek onder bijvoorbeeld de vlag van ‘zwarte mensen’ heeft naar haar idee wel bestaansrecht, maar moet rekening houden met kruisende identiteiten van bijvoorbeeld *zwarte vrouwen*. Op deze manier geeft het concept ‘intersectionaliteit’ een basis om in dit geval ‘het zwarte ras’ te herconceptualiseren als coalitie tussen zowel gekleurde mannen als vrouwen. Op deze manier kan er zowel een emancipatoire vuist tegen onderdrukkers worden gevormd, als rekening worden gehouden met de belangen van iedereen. Identiteitslabels kunnen zo strategisch worden ingezet, met een kritische blik op onderlinge verschillen.²³

Crenshaw zorgt er in haar artikel kortweg voor dat het concept van identiteitspolitiek wordt aangescherpt: het kan worden gezien als term die een strijd van coalities van allerlei subidentiteiten

²¹ Crenshaw, “Mapping the Margins”, 1242.

²² Crenshaw, “Mapping the Margins”, 1242-3.

²³ Crenshaw, “Mapping the Margins”, 1299.

beschrijft, met als noemer een bepaalde geabstraheerde identiteit. Het ‘vuisten ineen slaan’ uit het Combahee-statement is bij Crenshaw de kern geworden van identiteitspolitiek. Ze mobiliseert ‘identiteitspolitiek’ op deze manier als aanscherping van hoe het concept werd gehanteerd door de Combahee-vrouwen, omdat ze expliciet rekening houdt met én een oplossing biedt voor de praktische problemen die identiteitspolitiek in de praktijk heeft laten zien – zonder dat ze de wezenlijkheid van de subidentiteiten uit het oog verliest. Identiteitspolitiek is op deze manier qua methodische, praktische aanpak bij haar een ‘sterker’ concept dan in het Combahee River Collective-statement.

1.3. Het zijpad van strategisch essentialisme

Tot nu toe heb ik in mijn historische reconstructie laten zien hoe identiteitspolitiek kan worden geconceptualiseerd als een radicale strijd op basis van wezenlijke identiteiten. Historisch gezien kan naast de Combahee-vrouwen en Crenshaw echter ook nog een theoretisch zijpad worden gesignaleerd. De Indiase poststructuralistische theoretica Gayatra Chakravorty Spivak ‘ontwierp’ in de jaren 80 het emancipatieconcept ‘strategisch essentialisme’, waarbij het tijdelijk universaliseren van een geconstrueerde identiteit centraal staat. De notie werd heel invloedrijk binnen het denken van aanhangers van identiteitspolitiek.²⁴ Hoe kan haar denken over strategisch essentialisme precies worden gezien als onderdeel van – de historische ontwikkeling van het concept van – identiteitspolitiek?

Spivak introduceerde in een interview uit 1984 indirect de notie ‘strategisch essentialisme’.²⁵ Als poststructuralist vertelt ze hierin dat er een *theoretische* verplichting moet zijn aan het niet hanteren van essentialistische noties. *Strategisch* gezien kunnen we echter niet om bepaalde universalistische essenties heen, en dus moeten we deze theoretische verplichting soms laten schieten. Het is volgens Spivak simpelweg niet productief om bijvoorbeeld de notie van feminisme volledig te deconstrueren, aangezien dat emancipatoire actie in de praktijk zou tegenwerken. De Indiase theoretica pleit er daarom voor om soms essentialisme strategisch in te

²⁴ Heyes, “Identity Politics” (18 september, 2018).

²⁵ Spivak spreekt in het interview over ‘strategie’ en ‘essentialisme’, maar haalt de twee noties niet expliciet samen onder de noemer van ‘strategisch essentialisme’. Dit deed zij later pas voor het eerst in het artikel “Subaltern Studies: Deconstructing Historiography” uit 1985. Desalniettemin is mijn beschrijving van het concept op basis van het genoemde interview niet inhoudelijk anders dan een latere beschrijving – die in het bovengenoemde artikel overigens niet eens zo uitgebreid wordt uitgelegd als in het behandelde interview.

zetten voor een geconstrueerde identiteit die onder haar noemer meerdere onderdrukte mensen schaart, die zich stuk voor stuk kunnen voegen onder bijvoorbeeld de noemer ‘feminist’. Zo kan een gezamenlijk politiek doel worden bereikt, waarna de strategisch geconstrueerde identiteit impliciet weer verdwijnt.²⁶ Theorie neemt een tweede plek in bij deze strategische aanpak: “You pick up the universal that will give you the power to fight against the other side and what you are throwing away by doing that is your theoretical purity.”²⁷ Op deze manier legt Spivak de basis voor een notie van identiteitspolitiek met als kern een geconstrueerde identiteit.²⁸

Genoemd moet worden dat Spivak haar eigen concept later kritisch is gaan benaderen. Dat het gebruik van de term ‘strategisch essentialisme’ populair is geworden in het denken van vele identitair-politieke stromingen, is volgens een oudere Spivak nou juist de ontketenaar geweest voor een problematische interpretatie van dat concept. Ze signaleerde een kleine tien jaar na het bovengenoemde interview al dat haar notie werd geïnterpreteerd als “the union ticket for essentialism”: het idee dat essentialistische, universele identiteiten alleen maar een tijdelijk strategisch doel zouden moeten dienen, is volgens haar veelal vergeten. Het heeft plaatsgemaakt voor een verdediging van een *absolute, wezenlijke essentie* van bepaalde identiteiten, terwijl die in haar poststructuralistische denken juist niet bestaat.²⁹

Desondanks zijn er alsnog aanhangers van het idee van strategisch essentialisme binnen identitair-politieke stromingen. Opvallend genoeg heeft Spivak zelf recentelijk expliciet de term ‘identiteitspolitiek’ bekritiseerd. Te vaak, zo signaleert de Indiase theoretica, wordt bij daadwerkelijke identiteitspolitiek het idee van een identiteit geïnterpreteerd als *trots* zijn op deze specifieke identiteit. Spivak benadrukt juist dat een zeker *bewustzijn* van de eigen identiteit echter van belang is. Waar identiteitspolitiek misschien wel een goede rol heeft als een schepster van eenheid tussen verschillende onderdrukte groepen, zorgt de overkoepelende trots voor een gebrek aan inzicht in de verschillende subidentiteiten en hun vormen van onderdrukking.³⁰

²⁶ Gayatri Chakravorty Spivak, "Criticism, Feminism and the Institution: An Interview with Gayatri Chakravorty Spivak," interview door Elizabeth Gross, Thesis Eleven, 1984/1985, 183-4.

²⁷ Spivak, interview, 184.

²⁸ Heyes, "Identity Politics" (18 september, 2018).

²⁹ Gayatri Chakravorty Spivak, "An Interview with Gayatri Chakravorty Spivak," interview door Sara Danus en Stefan Jonsson, boundary 2, 1993, 35-36.

³⁰ Mihika Nadig, "Gayatri Spivak warns students against falling 'into the trap of' identity politics," Columbiaspectator.com, <https://www.columbiaspectator.com/news/2018/10/02/gayatri-spivak-warns-students-against-falling-into-the-trap-of-identity-politics/> (bezoekt op 21 september, 2019).

Strategisch essentialisme kan in ieder geval als zijpad worden gezien qua conceptualisering van ‘identiteitspolitiek’, waarbij de nadruk ligt op het strategisch construeren van universele identiteiten met als doel gezamenlijke onderdrukking te bestrijden – dat nemen de latere kritiek van Spivak op zichzelf en het concept niet weg. De door Crenshaw geopperde aanpak van coalities van verschillende subidentiteiten doet overigens in eerste instantie sterk denken aan Spivaks denken, maar beide visies verschillen op een wezenlijk vlak: Crenshaw gaat in navolging van de Combahee-vrouwen uit van een wezenlijke identitaire kern van de subidentiteiten, terwijl Spivaks denken benadrukt dat alle identiteiten zijn geconstrueerd.

Het concept ‘identiteitspolitiek’ definieerde ik in mijn inleiding als een notie die verwijst naar losse politieke projecten die op basis van een specifieke identiteit emancipatie proberen te bewerkstelligen van de eigen groep. Middels het Combahee River Collective-statement heb ik laten zien hoe dit concept bij haar geboorte werd ingevuld: de schrijfsters schreven over ‘identiteitspolitiek’ met als uitgangspunt dat sociale groepen vanuit alleen hun specifieke identiteit onderdrukking kunnen bestrijden, waarbij zij de strijd om erkenning centraal stellen. Crenshaw schreef een aanscherping op basis hiervan, en redeneerde dat in de praktijk intersectionaliteit vaak over het hoofd werden gezien bij identiteitspolitiek; coalities van een kruisende identiteit beschreef zij als meest effectieve identitaire emancipatiegroepen. Parallel aan dergelijk denken over een wezenlijke kern van identiteiten van sociale groepen, ontwikkelde Spivak een notie die het mogelijk maakte identiteitspolitiek te benaderen vanuit een hoek die het construeren van identiteiten centraal staat; dit kader op basis van ‘strategisch essentialisme’ is zeer invloedrijk geworden binnen identitair-politieke bewegingen. Het is naast deze verschillen bovendien opvallend dat alleen de Combahee-vrouwen expliciet erkenning noemen als een centraal onderdeel van emancipatie; tevens valt het op dat alleen zij expliciet maatschappelijke onderdrukingsmechanismen – op de identitaire en economische as – beschrijven. Los daarvan is uit alle drie de secties af te leiden dat met identiteitspolitiek een aanval op multidimensionale onderdrukking wordt geïmpliceerd: de Combahee-vrouwen specificeren dit, en Crenshaw en Spivak laten hiervoor in hun denkkader ruimte bestaan door juist niet te specificeren dat er één onderdrukingsvorm bestaat waartegen moet worden gestreden middels identiteitspolitiek.

Met de hierboven behandelde invullingen van het concept van identiteitspolitiek, hoop ik een meer uitgebreid antwoord te hebben gegeven op de vraag wat identiteitspolitiek is. Dit maakt

het voor mij mogelijk om bij de critici hiervan in de volgende secties duidelijk voor mij te krijgen welk concept van identiteitspolitiek zij precies bekritisieren. Of deze opvatting accuraat is, kan ik nu beter bepalen.

2. Liberale kritiek

Nu ik ‘identiteitspolitiek’ meer uitgebreid heb gedefinieerd, kan ik het concept onderwerpen aan kritiek. Ik begin deze vanuit de samenleving waarin identiteitspolitiek zo springlevend is: de liberale democratie. Juist vanuit een liberaal-theoretische achtergrond kent het concept van identiteitspolitiek dan ook vele critici. Mijn kritiek-secties begin ik dan ook met hen, juist omdat zij op basis van het soort maatschappij waarin identiteitspolitiek zich voordoet – onze liberale samenleving – hun argumenten theoretisch hebben vormgegeven. Eerst zal ik de Amerikaanse *end-of-history*-denker Fukuyama behandelen, die in zijn opvatting van identiteitspolitiek een negatieve dynamiek signaleert, en een liberale assimilatie als alternatief poneert. Fukuyama contrasteer ik vervolgens met een denker die in minder absolute bewoordingen een vergelijkbaar punt maakt: Lilla. Ook hij promoot het deel uitmaken van een liberale democratie als emancipatiemethode, al komt hij wel uit een iets linksere hoek dan zijn collega-academicus. Ik behandel juist Fukuyama en Lilla, omdat ik zo kan laten zien dat er een breed spectrum bestaat van liberale kritiek op identiteitspolitiek, waar Fukuyama aan de ene, meer ‘absolutistisch’ liberale kant van dit spectrum staat en Lilla aan de andere. Als ik Fukuyama en Lilla heb uitgelegd en gecontrasteerd, zal ik een meer algemene evaluatie geven van beide denkers en meer algemeen antwoord proberen te geven op de vraag hoe de liberale visie op identiteitspolitiek kan worden gezien. Daarbij vraag ik me af wat hun opvatting van de term precies is, of deze accuraat is, en in hoeverre het liberale emancipatoire kader ruimte biedt voor een aanpak van identitaire en economische onderdrukking.

In zijn boek *Identity: the Demand for Dignity and the Politics of Resentment* (2018), komt Fukuyama met een aanval op wat hij verstaat onder identiteitspolitiek. Zijn argumentatie begint hij met een genealogische schets van het ontstaan van het grote belang van identiteit in onze politieke arena. Terwijl in de twintigste eeuw politiek namelijk nog werd gedomineerd door issues rondom economie, zo redeneert hij, is het grote issue tegenwoordig identiteit: “The left has focused less on broad economic equality and more on promoting the interests of a wide variety of groups perceived as being marginalized – blacks, immigrants, women, Hispanics, the LGBT community, refugees, and the like. The right, meanwhile, is redefining itself as patriots who seek to protect

traditional identity, an identity that is often explicitly connected to race, ethnicity, or religion.”³¹ Dergelijke politiek kan niet leiden tot emancipatie, zo denkt Fukuyama. Hieronder licht ik zijn argumentatie toe.

De grondslag voor de bovenstaande ontwikkeling, zo theoretiseert de Amerikaanse denker, is dat de mens niet alleen wordt gedreven door economische motivaties. Wij mensen zijn onderhevig aan de zogenaamde *thymos*: het deel van onze ziel dat hunkert naar erkenning van waardigheid. Onderdeel hiervan zijn *isothymia*, de eis om op gelijke basis met andere mensen te worden behandeld, en *megalothymia*, de eis om erkend te worden als meerdere van dan een ander.³² Vanaf de vroegmoderne tijd ontstond er volgens Fukuyama – voornamelijk door het denken van de Franse filosoof Jean-Jacques Rousseau – een fenomeen dat ook onderdeel uit ging maken van het concept van identiteit: een duidelijke morele verheffing van een innerlijke ‘zelf’ boven de maatschappij waarin die zich bevond. In de achttiende eeuw kwam daar een nieuwe opvatting wat betreft waardigheid bij, die stelde dat erkenning niet voor slechts een klein groepje, maar voor iedereen moest gelden. Deze verbreding en universalisering van waardigheid heeft de persoonlijke zoektocht naar het zelf een politieke ‘groepsactiviteit’ gemaakt, zo redeneert Fukuyama. Het was de filosofische generatie na Rousseau die hiervoor zorgde: die van Immanuel Kant en vooral Georg Friedrich Hegel.³³

Er is door deze laatste ontwikkeling nog niet per se een probleem ontstaan, schrijft de Amerikaanse filosoof. Een strijd om erkenning van bepaalde zelden in bepaalde groepen is een wezenlijke en gerechtvaardigde zoektocht naar de gelijkheid van waardigheid: oftewel, dat groepen met een bepaalde sociale identiteit naar publieke erkenning streven, is niet in de kern verkeerd. Waar het mis gaat, is dat de vraag om erkenning in de praktijk vaak een *specifieke* vorm aanneemt, die zich richt op de waardigheid van een specifieke groep die is gemarginaliseerd of gedisrespecteerd – en niet uiteindelijk op de waardigheid van allen. Het gaat op Rousseauiaanse wijze vanaf de negentiende eeuw vaak over het zichtbaar maken van de innerlijke zelf van een *specifiek* soort persoon uit een *specifieke* plek met *specifieke* gebruiken, en niet om een *algemeen* mens.³⁴ Er volgt tegenwoordig daarna te vaak het volgende probleem: “Contemporary identity

³¹ Francis Fukuyama, *Identity: the Demand for Dignity and the Politics of Resentment* (Londen: Profile Books, 2018), 6-7.

³² Fukuyama, *Identity*, xiii.

³³ Fukuyama, *Identity*, 37.

³⁴ Fukuyama, *Identity*, 58-59.

politics is driven by the question for equal recognition by groups that have been marginalized by their societies. But that desire for equal recognition can easily slide over into a demand for recognition of the group's superiority."³⁵ Oftewel: in de loop van de geschiedenis is identiteitspolitiek ontstaan, waarbij de zucht naar *thymos* leidt tot *megalothymia*. Dit zorgt er vervolgens voor dat er juist alleen maar tribalisme ontstaat in een maatschappij, en geen emancipatie; identiteitspolitiek heeft zo haar eigen zeer negatieve dynamiek, waarbij maatschappijen zichzelf alleen maar in kleinere en kleinere groepen opdelen vanwege een bepaalde 'geleefde slachtofferervaring' van die groepen., waardoor die groepen zichzelf gaan verheffen boven andere in hun strijd om erkenning.³⁶

Fukuyama argumenteert overigens wel dat mensen die identiteitspolitiek bedrijven vaak aan het verkeerde adres zijn: economische ontberingen, zoals de crisis van 2008, zouden mensen logischerwijs eigenlijk moeten verenigen in collectieven die iets aan de grondslagen van economische ongelijkheid willen doen, maar dit gebeurt tegenwoordig niet. Dit komt volgens de denker doordat economische motivaties onlosmakelijk zijn verbonden met identiteitsissues in het menselijke gedrag. Als je arm bent, ben je namelijk onzichtbaar voor je medemens, en de onwaardigheid van onzichtbaarheid is vaak erger dan een gebrek aan middelen.³⁷ *Thymos* heeft dus meer invloed dan economie, aldus Fukuyama, ook al heeft de economie wel de *thymos* van de mensen doen aanwakkeren – en daarmee dus de identiteitspolitiek.

Echter, de 'oplossing voor identiteitspolitiek' ligt volgens Fukuyama niet bij economische hervormingen, zoals ik straks wel bij de marxistische benadering zal signaleren. Op Hegeliaanse wijze redeneert hij dat alleen universele wederzijdse erkenning de grondslag van deze oplossing kan zijn. Praktisch gezien moet hiervoor een groot geloof in de liberale democratie worden ingeschakeld: "The remedy is to define larger and more integrative national identities that take account of the de facto diversity of existing liberal democratic societies."³⁸ Groepen met specifieke identiteiten moeten niet strijden voor hun specifieke identiteit om emancipatie te krijgen, maar moeten zich allereerst assimileren in de liberale democratie. Deze assimilatie is een stap naar een overkoepelende nationale identiteit: een zogenaamde *creedal national identity*.³⁹

³⁵ Fukuyama, *Identity*, 22.

³⁶ Fukuyama, *Identity*, 164.

³⁷ Fukuyama, *Identity*, 78-80.

³⁸ Fukuyama, *Identity*, 123.

³⁹ Fukuyama, *Identity*, 166.

Lilla, in *The Once and Future Liberal: After Identity Politics* (2017), ziet identiteitspolitiek net als Fukuyama als een grote vijand van de liberale maatschappij. In tegenstelling tot zijn collega-academicus, schrijft Lilla echter niet over een invloed van *megalothymia* of een negatieve tribaliserende dynamiek gebaseerd op slachtofferervaring. Lilla gaat minder dan Fukuyama uit van een historisch-filosofisch kader. Volgens hem is identiteitspolitiek simpelweg ‘pseudo-politics of self-regard and increasingly narrow and exclusionary self-definition’⁴⁰, die de heilzame werking van de liberale democratie als enige emancipator van iedere onderdrukte minderheid tegenwerkt. Lilla’s logica is dat alleen hervormingen op overheidsniveau wezenlijke verschillen voor onderdrukte minderheden kunnen bewerkstelligen – een idee dat qua concreetheid voorbij gaat aan Fukuyama’s opvatting van de liberale democratie als tot stand brenger van ‘universele erkenning’.⁴¹

Lilla gaat tevens op een veel bescheidenere en alternatieve genealogische tocht om zijn argumentatie te ondersteunen; hij schrijft overigens bijna uitsluitend over de Verenigde Staten. Identiteitspolitiek zoals we die vandaag de dag kennen, is in de kern ontstaan in de jaren zestig. Status quo-wantrouwende *political romantics* benadrukten in die tijd steeds meer een grotere authenticiteit van het individu versus de maatschappij daaromheen – het lijkt hier ergens wel een lichte lezing van Fukuyama’s analyse van Rousseau. Uit deze benadrukking ontstonden volgens Lilla niet alleen issue-groepen rondom heel wezenlijke zaken, maar ook identiteitsgroepen op zoek naar eigen erkenning – een factor die hij minder expliciet dan Fukuyama noemt. In de jaren zeventig en tachtig werd de op issues gebaseerde politiek meer en meer verdrongen door een politiek van erkenning, en sneeuwde een gezamenlijk waardenpalet onder. Identiteitspolitiek kreeg de overhand boven een liberale democratie die voor emancipatie kon zorgen dankzij een gedeeld waardenpalet.⁴²

Net als Fukuyama argumenteert de Amerikaanse academicus het belang van de economie als ‘beïnvloeder’ van de achterliggende veroorzakende factoren van identiteitspolitiek. Echter, Lilla gaat er niet vanuit dat economische ontberingen een gebrek aan erkenning, en daarmee identiteitspolitiek, al dan niet indirect *tot stand hebben gebracht*. Onderdrukking wat betreft de economie heeft volgens Lilla de maatschappij individualistischer gemaakt, en identiteitspolitiek

⁴⁰ Mark Lilla, *The Once and Future Liberal: After Identity Politics* (New York, Harper, 2018), 4.

⁴¹ Lilla, *The Once and Future Liberal*, 5.

⁴² Lilla, *The Once and Future Liberal*, 31-36.

verergerd. We leven in ‘hyperindividualistische’ samenlevingen dankzij door een radicaal economisch individualisme, ontstaan door een economische politiek die het individu promoot, waardoor identiteitspolitiek vrijer spel heeft gekregen. Vooral de politiek van president Ronald Reagan heeft hier grote schuld aan, schrijft Lilla. Een gedeeld waardenpalet, volgens Lilla een kernonderdeel van de liberale democratie, heeft hierdoor nog minder maatschappelijke of politieke aandacht gekregen.⁴³ Bovendien wordt door dit verergerde individualisme volgens Lilla niet alleen identiteitspolitiek verergerd, maar wordt economische onderdrukking door de dominantie van identiteitspolitiek genegeerd, een opvatting die hij deelt met Fukuyama. Zijn formulering hiervan is overigens wel opvallend marxistisch: “[The] rhetoric of identity has crowded out the analysis of class and how it has changed with our new economy”.⁴⁴ Deze economische onderdrukking samen met een bepaald individualisme zonder gedeelde waarden zijn de vijanden van de liberaal-democratie – die volgens Lilla deze twee problemen als enige bij de horens kan vatten.

Ondanks verschillen van mening wat betreft de wijze waarop identiteitspolitiek is ontstaan en het al dan niet grote belang van erkenning, komen Fukuyama en Lilla als liberalen op belangrijke wijze overeen: ze gaan er allebei vanuit dat economische onderdrukking dankzij de dominantie van identiteitspolitiek wordt genegeerd, en dat het van belang is economische onderdrukking aan te pakken voor emancipatie van onderdrukte groepen, wat bereikt kan worden middels een ‘geloof’ in de liberale maatschappij. Wat betreft dit geloof, verschillen de twee denkers echter nog wel van mening: het is hier dat de twee uiteinden van het eerder door mij genoemde liberale spectrum zichtbaar worden. Lilla poneert namelijk een minder verregaande assimilatie in de liberale democratie dan Fukuyama, met zijn begrip *civic liberalism*: een burgerschapsnotie die de nadruk legt op wat wij allen delen binnen een liberaal-democratische maatschappij.⁴⁵ Hij gaat hierbij uit van een ideaalbeeld van de maatschappij dat verschillen overstijgt: “Citizenship, the central concept of democratic politics, is a bond linking all members of a political society over time, regardless of their individual characteristics, giving them both rights and duties.”⁴⁶ Lilla ziet hiermee het politieke proces minder als assimilatie waarbij alle neuzen per definitie dezelfde kant uit komen te staan zoals Fukuyama dat wel ziet, dan als een

⁴³ Lilla, *The Once and Future Liberal*, 27.

⁴⁴ Lilla, *The Once and Future Liberal*, 44.

⁴⁵ Lilla, *The Once and Future Liberal*, 5-6.

⁴⁶ Lilla, *The Once and Future Liberal*, 41.

proces waarin moeizaam wordt bepaald wat goede maatschappelijke stappen in de goede richting zijn.⁴⁷

In de bovenste twee delen over achtereenvolgens Fukuyama en Lilla, hoop ik het spectrum van liberale kritiek op identiteitspolitiek te hebben uitgelegd. Beide denkers gaan er in ieder geval, los van hun verschillen, in de kern vanuit dat een zeker dominantie van identiteitspolitiek de aandacht heeft afgeleid van economische onderdrukking, wat niet middels een economische strijd op te lossen is, maar door assimilatie in een liberale democratie. De ene, meer absolutistische kant van het spectrum poneert echter dat *assimilatie in een overkoepelende identiteit* daarvoor nodig is, de andere kant dat *assimilatie tot burger van de liberale democratie* ‘genoeg’ is. Hoe kan ik het gehele spectrum bekritisieren? Voor deze kritiek richt ik mij op de vragen die ik eerder heb gesteld: wat is de liberale opvatting van ‘identiteitspolitiek’, is deze accuraat, en biedt de liberale emancipatiepolitiek een oplossing voor identitaire en economische onderdrukking?

De liberale kritiek maakt zich schuldig aan een eenzijdige blik op ‘identiteitspolitiek’. De hierboven behandelde denkers zetten het concept weg als slechts een politiek waarbij *alleen erkenning van een bepaalde groepsidentiteit* het doel zou zijn. In de historische sectie heb ik laten zien dat het de Combahee-vrouwen uiteindelijk niet alleen om erkenning van de eigen identiteit ging, maar ook om het aanpakken van onderliggende onderdrukkingsmechanismen waar alle onderdrukte minderheden aan onderhevig zijn. In de definities van Crenshaw en die Spivak staat het idee van erkenning überhaupt niet centraal, en gaat het om emancipatie op veel meer, niet expliciet-gedefinieerde vormen van onderdrukking. Fukuyama en Lilla behandelen naast een gebrek aan erkenning – wat op zichzelf wel een terechte onderdrukkingsdimensie is – helemaal geen onderdrukkingsvormen, waardoor hun kritiek net zo goed gekeerde als niet-gekeerde vormen van identiteitspolitiek zou kunnen betreffen. Als zij zouden hebben gesproken van duidelijkere onderdrukkingsfactoren, was hun kritiek in ieder geval gericht geweest op bekritiseerbare vormen van identiteitspolitiek.

Om op het bovenstaande punt in te haken: dat economische onderdrukking volledig zou worden genegeerd door identiteitspolitiek, is dus niet per se het geval: de Combahee-vrouwen zien bijvoorbeeld een strijd tegen economische onderdrukking als expliciet onderdeel van hun identiteitspolitiek. De andere definities laten hier ook ruimte voor bestaan door hun niet-

⁴⁷ Lilla, *The Once and Future Liberal*, 55.

specificatie van de mogelijke onderdrukingsvormen. Alleen, als de door mij behandelde liberale denkers dus geen eenzijdige blik op 'identiteitspolitiek' hadden gehad, hadden ze misschien een verdedigbare kritiek op het negeren van economische onderdrukking door identiteitspolitiek kunnen hebben beargumenteren. Nu lijkt hun beeld van het concept slechts een stroman waartegen zij lege kritiek op wat zij verstaan onder 'identiteitspolitiek' uiten.

Hiernaast biedt het emancipatoire kader van Fukuyama en Lilla ruimte aan noch een oplossing voor identitaire noch een voor economische onderdrukking; dit zijn echter beide grote onderdrukkingsfactoren. De liberale denkers benadrukken wel dat economische onderdrukking slecht is, maar ze bieden helemaal geen ruimte aan een direct economische oplossing. Hun tegengif voor deze vorm van onderdrukking kan volgens hen alleen door de liberale democratie tot stand worden gebracht, een politiek stelsel waarbinnen – zo geven ze zelf toe – grote economische ontberingen zijn ontstaan. Hun blinde liberale denken gaat op deze manier dus te gemakkelijk voorbij aan een mogelijke op *economie* gebaseerde emancipatiestrijd, en mist een kritische blik op het politieke stelsel waarin de economische ontberingen in eerste instantie zijn geboren.

Los van mijn vragen is het interessant te noemen dat specifiek Fukuyama zijn kant van het liberale spectrum nog ongeloofwaardiger maakt door te opereren voor assimilatie in een overkoepelende liberale *identiteit* als middel tegen een *identiteits*-politiek, terwijl hij zelf kritiek heeft op identiteitspolitiek. Deze waarschijnlijk onbedoelde zelfkritiek maakt de al 'uitgeschakelde' liberale kritiek nog minder gedegen.

Dankzij bovenstaande analyse kan ik concluderen dat de liberale kritiek op identiteitspolitiek niet toereikend is, evenmin als het emancipatoire alternatief. In de volgende sectie zal ik onderzoeken of het marxistische denkkader dat wel is, aan de hand van eveneens twee op een spectrum te plaatsen denkers. Het marxisme promoot namelijk een anti-liberale klassenstrijd, oftewel: een expliciete strijd tegen economische onderdrukking, een factor die de liberalen precies hebben genegeerd, en een factor die centraal staat in de door mij geformuleerde hoofdvraag. Hoe verhoudt dit totaal andere denkkader zich tot dat van Fukuyama en Lilla?

3. Marxistische kritiek

De kritiek op identiteitspolitiek die werd verwoord door de liberalen houdt geen stand, evenmin als de door hen gepropageerde alternatieve emancipatiepolitiek. De economische as wordt door het liberale denkkader genegeerd – en dat nou juist binnen de liberaal-democratische samenleving waarin zo veel economische ongelijkheid bestaat. Kan dé traditionele tegenpartij wederpartij van het liberalisme, het marxisme, wel de economische as integreren in het denkkader – en tevens een gedegen kritiek op ‘identiteitspolitiek’ bieden, zonder het concept te verdraaien? Om deze vragen te beantwoorden, behandel ik opnieuw twee denkers die aan twee uitersten staan van een spectrum, om zo de marxistische kritiek zo breed mogelijk te kunnen vatten: sociaal-theoreticus en Partij van de Dieren-huisfilosoof Engelen aan de ‘meest marxistische’ kant, en de marxistisch geïnspireerde Asad Haider aan de andere. Analoog aan de liberale sectie, zal ik eerst Engelen analyseren, om vervolgens Haider met zijn denken te contrasteren. Vervolgens zal ik op eenzelfde wijze als in de voorgaande sectie een algemene kritiek op de marxistische kritiek op identiteitspolitiek en haar alternatief uiten.

In zijn boek *Het is klasse, suffie, niet identiteit!* (2018) ageert Engelen tegen de naar zijn idee aanwezige tendens dat maatschappelijk ongenoegen tegenwoordig in identitaire vormen wordt gegoten. Eigenlijk zouden we ons slechts op economische onderdrukking moeten richten, omdat tegenwoordig “de factor kapitaal rijker en rijker wordt, en de factor arbeid armer en armer.”⁴⁸ Overduidelijk direct geïnspireerd door Karl Marx’ theoretische erfenis, argumenteert hij dat we een perspectiefwisseling moeten ondergaan in ons in verschillende identiteiten gefragmenteerde politieke theater: identiteit moet plaatsmaken voor klasse.⁴⁹

Identiteitspolitiek is al vijftien jaar ‘het identitaire afleidingstheater’ van de ‘babbelende kaste’ in de media, aldus Engelen. Dat nou net deze klasse hoogopgeleid en gegoed is, is geen toeval. Want wie “sociaaleconomisch weinig te vrezen heeft, zal cultuur en identiteit al snel belangrijker vinden dan de politiek economie van loonstagnatie en arbeidsmarktonzekerheid.”⁵⁰ Het gaat slecht met de ‘normale’ man of vrouw, die naar Engelens inzicht dan ook niets heeft met

⁴⁸ Ewald Engelen, *Het is klasse, suffie, niet identiteit!* (Amsterdam: Uitgeverij Leesmagazijn, 2018), 12.

⁴⁹ Engelen, *Het is klasse, suffie, niet identiteit!*, 9-13.

⁵⁰ Engelen, *Het is klasse, suffie, niet identiteit!*, 10.

een identitaire strijd. Het deel van de toegevoegde waarde dat als salaris wordt uitgekeerd, ook wel de arbeidsinkomensquote genoemd, is namelijk dalend.⁵¹ Engelen schrijft ook dat steeds meer mensen moeite hebben om rond te komen, vastzitten aan torenhoge woonlasten, kampen met moeilijker financieel toegankelijk onderwijs, en zich ergeren aan het feit dat Nederland een belastingparadijs is voor multinationals die niet per se het beste voor hebben met de burger.⁵²

Dat de babbelende kaste identiteitspolitiek als afleidingsmanoeuvre zou hebben geïntroduceerd, ligt volgens Engelen aan een linkse politiek die haar ‘arbeideristische achterban’, de klassenstrijd en andere economische idealen heeft verloochend. De klassieke Europese sociaaldemocratie, die opkomt voor de arbeider met minder economische middelen dan de rijkere burger, heeft zich in de afgelopen decennia steeds meer geschikt naar het kapitalisme, aldus de sociaal-filosoof. De sociaaldemocratie, in de idealistische kern een middel tegen de inherent kapitalistische arbeidsuitbuiting, is in feite juist het tegenovergestelde geworden: een technocratisch middel die de linkse achterban heeft verraden. Daarvoor in de plaats ontstond ruimte om het door economische omstandigheden bestaande ongenoegen te kanaliseren door identiteitspolitiek.⁵³ Hier profiteren de kapitalisten alleen maar van, denkt Engelen: “Zolang links zich verliest in het ‘narcisme van de kleine verschillen’ van identiteitspolitiek, lacht de factor kapitaal in zijn vuistje.”⁵⁴

Opvallend genoeg argumenteert Engelen dat inkomen en kapitaal niet los kunnen worden gezien van identitaire kenmerken. Echter, dat bepaalde identiteitsgroepen hun ongenoegen uiten, betekent dat er naar zijn idee een grote onderliggende invloed is: klasse verbindt hen allemaal. Daarom moet juist klasse serieuzer worden genomen, en niet identiteit, aldus Engelen.⁵⁵ De enige oplossing tegen al het ongenoegen in de maatschappij, is “het gelijktrekken van economische posities. Als je dat doet, zul je zien dat de resterende culturele verschillen meteen ook veel minder politiek pregnant worden...”⁵⁶ Puur identitaire emancipatie brengt ons volgens de denker niet verder dan politieke schermutseling tussen uitgebuite groepen onderling, die er daardoor alleen

⁵¹ Engelen, *Het is klasse, suffie, niet identiteit!*, 26.

⁵² Engelen, *Het is klasse, suffie, niet identiteit!*, 10-12.

⁵³ Engelen, *Het is klasse, suffie, niet identiteit!*, 48.

⁵⁴ Engelen, *Het is klasse, suffie, niet identiteit!*, 66.

⁵⁵ Engelen, *Het is klasse, suffie, niet identiteit!*, 69-70.

⁵⁶ Engelen, *Het is klasse, suffie, niet identiteit!*, 77.

maar slechter aan toe zijn.⁵⁷ Het ‘vreten’ gaat voor, daarna pas komt de identiteit – om het maar op een ‘Engeleniaanse’ manier te verwoorden.

Tevens opvallend is Engelen's indirecte aanval op liberaal-democratische theoretici. “Hou op met de gedachte dat de elite de kroon op de Verlichting representeert en dat emancipatie neerkomt op het gebod dat ‘zij’ net als ‘wij’ moeten worden...”⁵⁸ De maatschappij is in klassen verdeeld, waarbij de ene de andere onderdrukt. Engelen tracht volledig achter de arbeidersklasse te staan, die hij in alle onderdrukten van de samenleving herkent. Expliciet argumenteert hij daarom ook voor een klassenstrijd als emancipatiemethode voor allen.

Evenals Engelen wijst Haider, in zijn *Mistaken Identity: Race and Class in the Age of Trump* (2018), met een beschuldigende vinger naar het kapitalistische systeem binnen onze samenleving als veroorzaker van onderdrukking⁵⁹ en marginalisatie: “[It] is the structure of the capitalist system that prevents all people who are dispossessed of the means of production, regardless of their identities, from having control over their own lives and thus from pursuing whatever interests they may have, in all their particularity.”⁶⁰ Echter, er is een opvallend verschil tussen Haider en zijn eerder beschreven Nederlandse marxistische tegenhanger, namelijk: zijn sympathie voor identiteitspolitiek. Haider – zelf ook onderdeel van een minderheidsgroep in de Verenigde Staten – snapt ergens namelijk wel dat in onze ‘hopeloze realiteit’ van het kapitalisme sommigen een troost vinden in een identitaire strijd, als een soort uitlaatklep.⁶¹

Ondanks zijn begripvolle toon, ziet Haider net als Engelen identiteitspolitiek alsnog als een verdelende en afleidende strijd, die de antikapitalistische strijd tegenwerkt. Wel ageert hij tegen Engeleniaans klasse-reductionisme, waarbij er volgens hem wordt uitgegaan van de gedachte dat iedereen in de onderdrukte klasse even zwaar wordt onderdrukt. Het Combahee River Collective-statement heeft naar zijn idee immers laten zien dat sommige mensen op meerdere gebieden werden onderdrukt, en dat deze met elkaar verweven zijn: wat betreft economische misère heeft

⁵⁷ Engelen, *Het is klasse, suffie, niet identiteit!*, 75.

⁵⁸ Engelen, *Het is klasse, suffie, niet identiteit!*, 107

⁵⁹ Haider focust qua identiteitsissues in zijn boek uitsluitend op ras; dit maakt zijn denken over identiteit echter niet minder waardevol, aangezien ras bij uitstek een identiteitskenmerk is dat binnen theorie over identiteitspolitiek veel wordt gehanteerd.

⁶⁰ Asad Haider, *Mistaken Identity: Race and Class in the Age of Trump* (Londen: Verso, 2018), 51.

⁶¹ Haider, *Mistaken Identity*, 6.

de zwarte vrouw het zwaarder dan de witte man, maar ook dan de zwarte man.⁶² Haider staat achter wat hij ziet als de oorspronkelijke boodschap van de Combahee-vrouwen, maar ziet de identiteitspolitiek van tegenwoordig als verkeerd: “In its contemporary ideological form, rather than its initial form as a theorization of a revolutionary political practice, ... [the] framework of identity reduces politics to who you are as an individual and to gaining recognition as an individual, rather than your membership in a collectivity and the collective struggle against an oppressive social structure...”⁶³ Impliciet verwijst Haider hier naar economische onderdrukking, waarmee hij dus net als Engelen in de kern marxistisch denkt.

De identiteitspolitiek van tegenwoordig heeft gezamenlijke politieke en actie tegen een kapitalistische onderdrukker ondermijnd, aldus Haider. Hiermee gaat hij niet zo ver als Engelen door te stellen dat identiteitspolitiek een ‘politiek afleidingstheater’ zou zijn, maar hij vindt er in de kern wel hetzelfde van. Ook komt hij nog met een geheel eigen argument tegen identiteitspolitiek: volgens hem is deze politiek een neutraliserend onderdeel van de dominante neoliberale orde: door de extreme focus op bepaalde identiteitsgroepen, sneeuwt de strijd tegen het kapitalistische systeem juist onder. Economische issues zijn gereduceerd tot ‘witte issues’, doordat identiteitspolitici de focus leggen op specifieke identiteitskenmerken die losstaan van economie.⁶⁴ Haider wil een verschuiving van een focus puur op identitaire issues, naar een Engeleniaanse focus op het zien van identitaire issues *als onderdeel van* een economisch-gefocuste collectieve strijd: “As long as racial solidarity ... is more powerful than class solidarity across races, both capitalism and [racism] will continue to exist.”⁶⁵ Hiermee geeft hij net als Engelen een klassenstrijd prioriteit boven een identiteitsstrijd, en ziet hij erkenningszucht als veroorzaakt door economische onderdrukking; alsnog definieert hij ondanks dat hij het Combahee River Collective-statement serieus neemt dus impliciet dat identiteitspolitiek afleidingstheater is. Een identiteitscategorie als ‘ras’ is een sociaal construct, en eigenlijk ‘slechts’ de modaliteit waarin klasse wordt geleefd.⁶⁶

Opvallend is Haiders aanval op het concept van intersectionaliteit in het verlengde van zijn algemene kritiek op identiteitspolitiek, een concept dat Engelen überhaupt niet heeft geanalyseerd.

⁶² Haider, *Mistaken Identity*, 7.

⁶³ Haider, *Mistaken Identity*, 24.

⁶⁴ Haider, *Mistaken Identity*, 41.

⁶⁵ Haider, *Mistaken Identity*, 51.

⁶⁶ Haider, *Mistaken Identity*, 91.

Het werkt in iemands voordeel als diegene zich beroept op zijn of haar intersectionele identiteit, aangezien identiteitspolitiek institutioneel geaccepteerd is: “Those whose identity is inscribed with the most intersecting lines can claim the status of most injured, and are therefore awarded in the juridical framework to which politics is now reduced, both discursive and institutional protection.”⁶⁷ Echter, een focus op een erkenning van een intersectionele identiteit drukt een focus op onderlinge solidariteit weg, waardoor het bouwen van coalities wordt tegengewerkt, aldus Haider. De coalitie is een klasse-coalitie, is daarbij impliciet de boodschap.

Bovendien opvallend is dat Haider net als Engelen nadrukkelijk een afkeer heeft van liberaal-democratische theoretici, die volgens hem Verlichtingswaarden propageren. Hij schrijft dat hij ondanks een zekere sympathie voor dergelijke waarden, het liberaal-democratische denken vooral ziet als ‘stillegger’ van emancipatiestrijden. De ‘dominant ideologie’ probeert ons alleen maar van het eigen gelijk van het ideaal universele erkenning te overtuigen, aldus Haider. Wederom verwijst hij hier wat betreft emancipatiestrijden naar de klassenstrijd, en komt zijn oordeel dus ondanks zijn sympathie neer op een even marxistisch oordeel als dat van Engelen.⁶⁸

In de bovenstaande delen heb ik laten zien hoe het spectrum van marxistische kritiek op identiteitspolitiek kan worden gevat. Evenals de liberale critici, verwijten Engelen en Haider identiteitspolitiek ervan de aandacht te hebben afgeleid van economische onderdrukking. Hun oplossing is in tegenstelling tot bij Fukuyama en Lilla wel direct op de economie gefocust: zowel Engelen als Haider – de eerste expliciet marxistischer dan de tweede – argumenteren dat een klassenstrijd alle economische onderdrukking de wereld uit zal helpen, en daarmee ook alle identitaire onderdrukking, aangezien die vorm slechts een modaliteit van de eerste zou zijn. Hoe kan ik dit marxistische spectrum van kritiek beoordelen? Is het emancipatoire kader dat eruit volgt beter dan dat van identiteitspolitiek of dat van de liberalen? Voor het marxisme stel ik dezelfde vragen als het liberalisme: wat is hun opvatting van ‘identiteitspolitiek’ precies, is deze accuraat, en biedt het eigen emancipatoire kader een oplossing voor identitaire en economische onderdrukking?

Het marxistische beeld op ‘identiteitspolitiek’ is ook al behoorlijk eenzijdig, waardoor de kritiek net als bij de liberalen op een soort stroman is gericht. Met name Engelen's opvatting van

⁶⁷ Haider, *Mistaken Identity*, 91.

⁶⁸ Haider, *Mistaken Identity*, 5-6.

de notie is behoorlijk kortzichtig: het enige wat identiteitspolitiek zou voorstellen, is volgens hem dat het ‘afleidingstheater’ is. Haider spreekt vanuit de iets minder expliciet marxistische kant genuanceerder en sympathiserend in zijn beeld van identiteitspolitiek en een streven naar erkenning, maar gaat alsnog impliciet van eenzelfde afleidingstheater uit – expliciet wat betreft ‘intersectionaliteit’. Beiden gaan zelfs nog verder en argumenteren dat identiteitspolitiek een soort helpende hand is van economische onderdrukking. Identiteitspolitiek zoals binnen het Combahee River Collective-statement integreert echter zowel economische als identitaire onderdrukking in de emancipatoire politiek, en Crenshaw en indirect Spivak lieten ruimte voor beiden bestaan. Dat de economische dimensie aandacht zou verliezen vanwege identiteitspolitiek en dat het per se een verdelende strijd is, is dus niet per se waar – als we haar genegeerde ‘verdedigers’ tenminste mogen geloven. De marxistische kritiek is daarmee gericht tegen een geheel eigen versie van ‘identiteitspolitiek’, die niet lijkt op de gegeven definities, en kan daarmee als het ware nietig worden verklaard.

Daarnaast, in tegenstelling tot Fukuyama en Lilla, erkennen Engelen en Haider misschien wel het belang van een directe oplossing van economische onderdrukking middels emancipatie, maar zien ze niet in dat een oplossing voor identitaire onderdrukking binnen een emancipatoir kader misschien ook een plek verdient. Volgens hen beiden is identiteit slechts een modaliteit van klasse, wat uiterst reductionistisch is om te stellen – ondanks dat Haider nog spreekt van het gevaar van klasse-reductionisme. Dat zij op deze manier het belang van identitaire onderdrukking volledig negeren door elke vorm van onderdrukking te reduceren tot economische, maakt dat de marxistische emancipatiemethode tekort schiet. De as van identitaire onderdrukking is simpelweg niet de as van economische onderdrukking.

Met bovenstaande analyse kan concluderen dat de marxistische kritiek op identiteitspolitiek, samen met het emancipatoire alternatief, ook tekortschiet. Toegegeven, het integreren van een economische strijd in het marxistische emancipatoire kader zorgt voor ‘een stap verder’ dan bij de liberalen. Echter, een eenzijdige opvatting van ‘identiteitspolitiek’ en het negeren van het belang van identitaire onderdrukking diskwalificeren het marxistische kader. Kan het denken van Laclau en Mouffe – als expliciete marxisme-critici die tevens geen fan zijn van het liberalisme – mij misschien verder helpen? Aan de hand van hun ‘populistische’ kritiek op zowel het liberalisme als met name het marxisme, zal ik in de volgende sectie een plaats proberen te

geven aan identiteitspolitiek, om vervolgens uit te zoeken of die plaats wel terecht gegeven kan worden.

4. Het populistische kader

Het liberalisme en het marxisme: beide stromingen konden dankzij een eenzijdige verdraaiing van het concept ‘identiteitspolitiek’ niet tot een gedegen kritiek op identiteitspolitiek komen, en beide stromingen wisten vervolgens geen goed emancipatoir alternatief te bieden in hun kader, vanwege een gebrek aan de integratie van zowel de identitaire als de economische as. In onderstaande sectie zal ik daarom een kritiek op zowel het marxisme als het liberalisme laten zien aan de hand van de expliciete kritiek van het poststructuralistische filosofenpaar Laclau en Mouffe met hun ‘populistische’ denkkader. Ik zal hun kritiek en eigen emancipatoire kader uitleggen – welke start vanuit van een expliciete aanval op de theoretische basis van het marxisme – en daarbij in de loop van de uitleg toelichten waarom ik denk dat de door hun niet expliciet genoemde notie ‘identiteitspolitiek’ binnen hun denkkader past. In de daaropvolgende evaluatie van hun kader haal ik een van mijn vragen weer aan: of hun emancipatiemethode ruimte biedt voor economische en identitaire onderdrukking.

De oorspronkelijke theorie van Laclau en Mouffe richt zich in de kern tegen het marxisme als emancipatie-stroming, met name in hun gezamenlijke werk *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics* (2001). Het centrale argument hierin is dat marxisten onterecht de geschiedenis zien als gedetermineerd, terwijl historische gebeurtenissen juist contingent verlopen. Marxisten denken vanuit een ‘historische noodzakelijkheid’, terwijl sociale groepen helemaal niet noodzakelijk op een gegeven moment ontstaan. Bovendien geven marxisten een ontologisch geprivilegieerde positie aan ‘klasse’ als een alles-overkoepelende universele categorie, die uiteindelijk de boventoon voert binnen elke sociale groep; er zijn echter volgens Laclau en Mouffe en hun contingente denken ook andere vormen van strijd, en geen enkele vorm verdient een ontologische prioriteit boven een andere. Emancipatie is mogelijk, maar niet op een marxistische manier: het kan wel door een op filosoof Antonio Gramsci gebaseerde ‘contingente hegemonie’ de wereld in te brengen, waarbij allerlei soorten eisen – bijvoorbeeld identitaire op of klasse gebaseerde – gelijke ‘articulaties’ zijn.⁶⁹

⁶⁹ Ernesto Laclau en Chantal Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*, tweede editie, (Londen: Verso, 2001), 1-5.

Gramsci redeneerde dat hegemonie die volgens hem de politieke macht overneemt, een contingent ‘historisch blok’ vormt met een ‘collectieve wil’ waarin een verzameling ideeën en waarden wordt gedeeld. Echter, de Italiaanse filosoof signaleerde nog altijd maar één verenigend principe in elke hegemonische articulatie, dat alsnog is gebaseerd op economische klasse. Hiermee is de Gramsciaanse hegemonie volgens Laclau en Mouffe nog steeds niet helemaal contingent gedefinieerd, en blijft Gramsci in de kern een marxist.⁷⁰ Dat er in het verleden een strijd was met de arbeidersklasse als kern, signaleert alleen maar dat er binnen een bepaalde hegemonische context een bepaalde articulatie is geweest, die contingent was. Die kern had ook anders kunnen zijn; sterker nog, een puur antikapitalistische strijd met klasse voorop is verleden tijd, schrijven Laclau en Mouffe. *New social movements* zijn in de huidige liberaal-democratische hegemonie ontstaan, die andere eisen hebben dan slechts economische.⁷¹ Onder andere identitair-politieke bewegingen zouden als een onderdeel van deze groep kunnen worden gezien.

Laclau en Mouffe ontwerpen hun eigen opvatting van hegemonie, waarbij zij uitgaan van de overtuiging dat ‘politieke identiteiten’ op een ‘negatieve wijze’ wordt gevormd. Alle sociale identiteit wordt geconstrueerd, schreef Laclau al eerder: er is geen herkenningpunt dat een identiteit transcendeert. Een kernbegrip hier is ‘identificatie’, een psychoanalytische categorie die expliciet beweert dat er geen identiteitskern bestaat: iemand moet zich ergens mee identificeren omdat er een gebrek aan identiteit is die haar of hem transcendeert. De politieke dimensie hierbij is dat er maatschappelijk gezien ‘sociale antagonismen’ bestaan tussen groepen die de sociale status quo bestrijden of verdedigen. De sociale wereld kan worden gedefinieerd in termen van repetitieve, gesedimenteerde gebruiken die automatisch worden geaccepteerd, zonder dat er wordt gevraagd naar hoe ze zijn ontstaan. Echter, de sociale wereld wordt niet helemaal gedefinieerd door deze gebruiken: “[It] is because the social always overflows the institutionalized frameworks of ‘society’, and because social antagonisms show the inherent contingency of those frameworks.”⁷² De sociale groepen geven zichzelf een bepaalde politiek identiteit door zich af te zetten tegen een dergelijk kader, oftewel op negatieve wijze, tegen een bepaalde hegemonie. Op deze manier kunnen vele politieke identiteiten worden gesignaleerd in de politieke ruimte; de verbindende factor kan echter niet gevonden worden in een transcendente identiteit, maar in

⁷⁰ Laclau en Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy*, 66-69.

⁷¹ Laclau en Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy*, 85-88.

⁷² Ernesto Laclau, “Introduction,” in *The Making of Political Identities* (Londen: Verso, 1994), 3.

transcendente waarden tussen de verschillende groepen.⁷³ Onderdrukking van een gecombineerde groep aan verschillende sociale groepen – van de *new social movements* inclusief identitaire-politieke groepen tot de arbeidersklasse – met eigen specifieke identiteiten, kan op deze manier samen worden bestreden: in een contingent, politiek geconstrueerde articulatie tegen de huidige hegemonische orde. In hun eigen woorden vatten Laclau en Mouffe hun theorie als volgt samen: “[Our theory] accepts the structural diversity of the relations in which social agents are immersed, and replaces the principle of representation with that of articulation. Unity between these agents in then not the expression of a common underlying essence but the result of political construction and struggle.”⁷⁴

Laclau en Mouffe beschrijven hun eigen emancipatoir-politieke missie als het tot stand brengen van een ‘radicale democratie’, waarin er een nieuw historisch blok wordt gevormd – tegen de liberaal-democratische, onderdrukkende orde. Hierin bestaat er een *chain of equivalents* – een egalitair samenraapsel van elementen en waarden die andere groepen ‘externaliseren’ waar zij samen tegen zijn⁷⁵ – bestaat tussen de verschillende onderdrukte groepen in de nieuwe articulatie. Dit zou volgens hen het radicale verdiepen van de democratie betekenen, aangezien het veld van de democratie wordt uitgebreid naar onderdrukkingsstrijden die zijn verspreid over de hele maatschappij, en die niet slechts zijn beperkt tot een essentialistische categorie als ‘klasse’.⁷⁶ Hoe verschillende groepen uiteindelijk zichzelf gezamenlijk articuleren in de nieuwe radicale democratische ruimte, is volledig contingent: er is volgens Laclau en Mouffe zelfs geen noodzakelijke link tussen anti-seksisme en anti-kapitalisme. Er zijn slechts *family resemblances* tussen de verschillende eisen vanuit onderdrukte groepen, zou filosoof Ludwig Wittgenstein misschien hebben gezegd: geen enkele articulatie kan *a priori* worden bedacht en samengesteld, maar wordt in de politieke ruimte als externaliserend antagonisme gevormd, waarna er pas de noodzakelijke verbindende waarden worden opgesteld.⁷⁷

In haar update en concretisering van het gezamenlijke werk met Laclau, schrijft Mouffe zeventien jaar na die publicatie dat we ons op dit moment in een maatschappelijke crisis bevinden.⁷⁸ Analoog

⁷³ Laclau, “Introduction,” 1-5.

⁷⁴ Laclau en Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy*, 65.

⁷⁵ Laclau en Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy*, 165.

⁷⁶ Laclau en Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy*, 176-177.

⁷⁷ Laclau en Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy*, 178-179.

⁷⁸ Chantal Mouffe, *For a Left Populism* (Londen: Verso, 2018), 1-2.

aan Engelen stelt ze dat de sociaaldemocratische partijen in de afgelopen twee decennia zich hebben ontdaan van hun linkse missie, en zich hebben geschikt naar neoliberale waarden: hiermee is de politiek strijd tussen antagonismen meer, maar een neutraal management van neoliberale *public affairs*. Er moet weer partijdigheid in de politiek worden gebracht, is haar overtuiging; we zitten vast in een post-politieke situatie van een gebrek aan verschillen tussen politieke groeperingen. Dit kan nu, denkt ze, aangezien de neoliberale, liberaal-democratische hegemonische orde vanaf de economische crisis van 2008 heeft laten zien dat ze breekbaar is. Er is sprake van een *populist moment*, aldus Mouffe⁷⁹: “The central argument of [my] book is that to intervene in the hegemonic crisis, it is necessary to establish a political frontier and that left populism, understood as a discursive strategy of construction of the political frontier between ‘the people’ and ‘the oligarchy’, constitutes, in the present conjuncture, the type of politics needed to recover and deepen democracy.”⁸⁰

De strijd tegen deze oligarchie kan expliciet niet meer worden beschreven als bestaand op een spectrum van links en rechts; het kan immers niet worden gereduceerd tot klassenstrijd. Het *populist moment* is daarvoor een uitdrukking van te veel verschillende heterogene eisen, aldus Mouffe. Ze noemt onder andere eisen die duidelijk onder het kopje ‘identiteitspolitiek’ kunnen worden geschaard: “struggles against sexism, racism and other forms of domination”⁸¹ Het neoliberale kapitalisme – dat zowel economisch onderdrukt als door middel van het promoten van een filosofie van verregaand individualisme⁸² – heeft deze nieuwe vormen van onderdrukking doen ontstaan, die buiten het productieproces staan. Dat Mouffe het front tegen de onderdrukking vanuit de oligarchische hegemonie populistisch noemt, is omdat het front intern zo divers is, maar nog wel uit een gemeenschappelijke *people* bestaat. Dat er nog het label ‘links’ aanhangt, heeft volgens haar te maken met de waarden binnen het front: het neoliberalisme speelt alsnog een belangrijke rol in het doen ontstaan van onderdrukkingsvormen, ook al is er vandaag de dag niet alleen meer sprake van klassenonderdrukking.⁸³

Mouffe is na *Hegemony and Socialist Strategy* op zoek gegaan naar een alternatief model van democratische politiek, dat rekening houdt met het onvermijdelijke antagonistische karakter

⁷⁹ Mouffe, *For a Left Populism*, 3-4.

⁸⁰ Mouffe, *For a Left Populism*, 4.

⁸¹ Mouffe, *For a Left Populism*, 4.

⁸² Mouffe, *For a Left Populism*, 8.

⁸³ Mouffe, *For a Left Populism*, 4.

en de hegemonische natuur daarvan, zonder dat er automatisch interne strijd ontstaat binnen het nieuwe linkse front. Haar antwoord is het zogenaamde ‘agonistische model’: er moeten geen *onderlinge* antagonismen meer bestaan, maar alleen *naar buiten gerichte*: naar de oligarchische hegemonie, waartegen het front zich als front samen als sterke eenheid samen afzet. De liberaal-democratie doet alle moeite om de politieke ruimte volledig non-conflictueus te maken, maar Mouffe doelt ook niet op een dergelijke totale verbanning van conflict. Onderling conflict kan en moet niet worden uitgebannen, maar ‘agonistisch’ bestaan: als een strijd tussen tegenstanders, maar niet tussen vijanden.⁸⁴

Met mijn uitleg van Laclau en Mouffe’s denkkader heb ik als het goed is kunnen laten zien dat er een liberalistisch- en marxistisch-kritisch denken bestaat, waarbinnen identiteitspolitiek in ieder geval een rol kan spelen. Het filosofenpaar kan tevens mijn kritiek op het marxisme ondersteunen: waar ik al redeneerde dat Engelen en Haider te veel alle emancipatie-eisen reduceerden tot klasse, schrijven Laclau en Mouffe hoe deze denkfout ontstaat door het negeren van het bestaan van contingentie. Bovendien argumenteren ze expliciet dat binnen en door de liberaal-democratische orde onderdrukkingsvormen zijn ontstaan, iets wat Fukuyama en Lilla in hun blinde geloof in de liberaal-democratische waarden over het hoofd hebben gezien. Het poststructuralistische denken van het filosofenpaar biedt hen vervolgens de mogelijkheid om het liberalisme en marxisme voorbij te gaan, en een emancipatoir kader vorm te geven waarbinnen identitair-politieke bewegingen op een *chain of equivalents* staat met groepen met andere emancipatie-eisen. Samen strijden ze tegen de directe en indirecte onderdrukker van hen allemaal: de neoliberale hegemonie. Al deze groepen zijn losse articulaties, en eventueel samen één articulatie in een links front. Mijn verdere interpretatie hiervan is dat op elke groep een identiteitslabel kan worden geplakt, omdat identiteiten politiek contingent als articulaties worden gevormd: zowel ‘klasse’ als ‘zwarte vrouwen’ zijn dus op deze manier identiteitslabels. Zo kan Laclau en Mouffe’s hele denkkader naar mijn idee als ‘identiteitspolitiek’ worden gezien – in sommige opzichten wellicht vergelijkbaar met het strategisch essentialisme van Spivak, waarbij identiteiten ook worden geconstrueerd. Daar komt nog bij dat hun denkkader op die manier niet alleen ruimte biedt voor identitair-politieke bewegingen zoals bij ‘identiteitspolitiek’: hun uiteindelijke linkse front is in feite ook één grote identitair-politieke uiting, aangezien de noemer één gezamenlijke articulatie is.

⁸⁴ Mouffe, *For a Left Populism*, 59-61.

Echter, ondank een integratie van ‘identiteitspolitiek’ biedt hun emancipatoir-politieke kader naar mijn idee niet genoeg ruimte voor een effectieve strijd tegen economische onderdrukking. Ze geven weliswaar een mogelijke oplossing voor emancipatie in het algemeen: middels een strijd vanuit allerlei articulaties – waarvan klasse er mogelijk een is – kan samen tegen onderdrukking worden gestreden. Klasse is niet slechts een articulatie, maar ook een label dat impliciet verwijst naar zeer reële materiële onderdrukking. Hiermee is ‘klasse’ in de kern niet een begrip dat op dezelfde *chain of equivalents* kan worden gezet als andere articulaties, waarbij gedacht kan worden aan allerlei identitaire labels. ‘Onderdrukking’ vindt op identitair vlak plaats, maar ook op expliciet materieel-economisch vlak; deze explicatie mis ik in het betoog van Laclau en Mouffe. Een duidelijker beargumenteerde materiële strijd als onderdeel van de door articulatie-gevormde emancipatiepolitiek zou hun argumentatie sterker hebben gemaakt.

In de bovenstaande sectie hoop ik goed te hebben kunnen redeneren dat de emancipatoire politiek van Laclau en Mouffe zowel identitair-politieke bewegingen toelaat en ondersteunt, als zelf als identiteitspolitiek kan worden gezien. Deze aanpak zorgt echter voor een gebrek aan aandacht voor de zeer materiële en reële economische onderdrukking binnen onze maatschappij. Dit komt omdat Laclau en Mouffe elke strijd reduceren tot een articulatie, wat in het geval van een op economie gerichte strijd te kort door de bocht is. De vraag rest nu of identiteitspolitiek an sich bekritiseerd kan worden: dit zou de emancipatiepolitiek van Laclau en Mouffe al buiten spel zetten. In ieder geval moet ook op zoek worden gegaan naar een meer expliciet aanwezige integratie van een strijd tegen materiële onderdrukking als onderdeel van een goede emancipatoire politiek – dit mist het denken van Laclau en Mouffe denken ten minste. Fraser biedt in haar eigen denkkader deze integratie, inclusief een uitdrukkelijke kritiek op het concept van identiteitspolitiek.

5. Redistributie en erkenning

De liberale en de marxistische kritieken op identiteitspolitiek, samen met de daarbij horende emancipatoire alternatieven, schieten tekort – evenals de emancipatoire politiek van Laclau en Mouffe. In onderstaande sectie zal ik daarom definitief onderzoeken of en hoe identiteitspolitiek bekritiseerd kan worden, en of een bepaald emancipatoir alternatief op identiteitspolitiek überhaupt wel nodig is. Dit doe ik middels het denken van Fraser. Ik gebruik juist haar argumentatie, omdat zij ten eerste expliciet onderdrukking op de dimensies van erkenning aanwijst – een belangrijke factor binnen identiteitspolitiek zoals ik in de historische sectie heb weergegeven – als economie invloedrijk acht, en deze noties tevens met elkaar verbindt. Hiermee geeft zij in de door haar geformuleerde emancipatoire politiek ruimte aan een strijd tegen economische en identitaire onderdrukking. Daarnaast valt zij expliciet ‘identiteitspolitiek’ aan; de vraag is natuurlijk of haar opvatting van het concept ook een verdraaiing is. Bovendien is de vraag of de ruimte die zij biedt aan de twee vormen van onderdrukking in haar kader wel goed wordt gegeven.

Feministisch theoretica Fraser heeft veel geschreven over het debat tussen erkenning en ‘redistributie’ – de herverdeling van financiële middelen binnen de maatschappij. Beide concepten, zo schrijft de denker op meerdere plekken, zijn nodig om een conceptueel kader te kunnen vormen over de identitaire *struggles* van vandaag de dag. Haar centrale overtuiging is dat zowel een gebrek aan erkenning als een afwezigheid van economische middelen zorgen voor onderdrukking, en op die manier indirect voor het tot stand komen van identiteitspolitiek. Rechtvaardigheid, zo denkt Fraser, kan niet alleen worden bereikt door slechts te focussen op erkenning, of door slechts te focussen op het verkrijgen van genoeg geld.⁸⁵ Identiteitspolitiek kan echter alleen maar voor *reification* zorgen, waardoor er nooit verschillen worden overstegen en waardoor er daardoor nooit emancipatie kan plaatsvinden.⁸⁶

Tegenwoordig zien we steeds meer *struggles for recognition*, aldus Fraser. Ze spreekt van ‘gevechten’ over gender en seksualiteit tot campagnes voor nationale soevereiniteit, om maar een aantal van de heterogene en identitaire *struggles* te noemen. Identiteitspolitiek definieert ze

⁸⁵ Nancy Fraser en Axel Honneth, “Introduction,” In *Redistribution or Recognition? A Political-Philosophical Exchange*, vertaald door Joel Golb, James Ingram, en Christiane Wilke (Londen: Verso, 2003), 1.

⁸⁶ Nancy Fraser, “Rethinking Recognition,” *New Left Review* 3 (mei/juni 2000), 108.

hiermee in de eerste plaats om een strijd om erkenning. Sommige van de identitaire *struggles* vindt de filosofe terecht emancipatoir, en sommige verwerpelijk: een emancipatiestrijd van zwarte vrouwen zou ze steunen, een nationalistische politieke beweging die waarde hecht aan een ‘witte’ identiteit niet – daarom is haar denkkader expliciet normatief, zoals ik later in deze sectie bij haar theoretische *framework* verder zal laten zien. Naast deze opkomst van een strijd voor erkenning signaleert Fraser een achteruitgang in de traditionele politiek van redistributie, zoals die van marxistische en sociaaldemocratische initiatieven. Er tekent zich tegenwoordig een beweging af van een focus op redistributie naar een focus op erkenning; oftewel, een er is naar haar idee tegenwoordig een groeiende populariteit van identiteitspolitiek.. Analooq aan Engelen betoogt de filosofe dat dit een slechte ontwikkeling is, omdat we in een tijd van enorme economische globalisering leven, die zorgt voor telkens meer economische ongelijkheid. Erkenningsvraagstukken hebben zeer nodige redistributievraagstukken gemarginaliseerd en vervangen, in een probleem wat Fraser het *problem of displacement* noemt.⁸⁷ Identiteitspolitiek heeft als het ware het marxisme omgekeerd, redeneert ze: “[P]roponents of identity politics simply reverse the claims of an earlier form of vulgar Marxist economism: they allow the politics of recognition to displace the politics of redistribution.”⁸⁸

Daarnaast constateert de theoretica een *problem of reification*: de *struggles* om erkenning van vandaag de dag vinden plaats op een moment van steeds grotere transculturele interactie en communicatie, terwijl grootschalige migratie cultuur wereldwijd steeds pluriformer en meer hybride maakt. Fraser argumenteert dat de routes die de *struggles* nemen, meestal zorgen voor de meest respectvolle interactie in steeds multiculturelere contexten, maar juist zorgen voor versimpeling van groepsidentiteiten door het steeds verder concretiseren daarvan. Hierdoor volgen volgens haar negatieve gevolgen als separatisme, intolerantie, chauvinisme, patriarchisme, en autoritarisme.⁸⁹ Het bedrijven van identiteitspolitiek, hoe goed bedoeld ook, leidt dus tot problemen.

Rechtvaardigheid kan niet worden bereikt in onze maatschappij als we niet zowel het *problem of displacement* als het *problem of reification* oplossen. De eerste heeft te maken met redistributie, en de tweede met erkenning; beiden zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden, aldus

⁸⁷ Fraser, "Rethinking Recognition," 107-8.

⁸⁸ Fraser, "Rethinking Recognition," 111.

⁸⁹ Fraser, "Rethinking Recognition," 108.

Fraser. Ze stelt dat eenzijdige noties als ‘klassenstrijd’ en ‘identiteitspolitiek’ niet moeten worden gebruikt. De achterliggende erkennings- en redistributiemechanismen zijn namelijk niet los van elkaar af te bakenen. Zo zijn er voldoende op erkenning-georiënteerde groeperingen die tegen specifieke vormen van redistributie-problemen aanlopen: zwarte vrouwen ondervinden bijvoorbeeld meer economische onderdrukking dan zwarte mannen, zoals ik ook al zag bij het Combahee River Collective-statement. Daarnaast zijn er ook genoeg erkenningsdimensies aanwezig binnen strijden gebaseerd op klasse, waarbij valt te denken aan een gebrek aan erkenning die een economisch achtergestelde arbeider ondervindt en opzichte van een rijker persoon – Fukuyama onderscheidt met zijn *thymos* alleen deze vorm van erkenningsonderdrukking. Frasers doel is op deze manier te laten zien dat een politiek van redistributie en een politiek van erkenning twee afzonderlijke, maar onlosmakelijk aan elkaar verbonden perspectieven op sociale rechtvaardigheid vertegenwoordigen, die kunnen worden toegepast op de situatie van elke sociale beweging.⁹⁰

Meer in detail denkt Fraser dat alle onderdrukte sociale groepen lijden aan een gebrek aan erkenning en ‘maldistributie’: ze worden allemaal ‘tweedimensionaal’ onderdrukt. Expliciet stelt Fraser dat de ene onderdrukkingsfactor niet per se een indirect gevolg is van de ander: een zwarte arbeider kan op basis van racisme een gebrek aan erkenning ondervinden, en op basis van zijn arbeider-zijn maldistributie. Wel kan de ene factor wel door de ander worden verergerd: zoals hierboven beschreven zijn er bijvoorbeeld ook ras-specifieke vormen van maldistributie – Fraser benoemt hier impliciet het bestaan van intersectionaliteit. In ieder geval spelen zowel de erkennings- als de distributiefactor mee in onderdrukking; per groep moet empirisch worden vastgesteld in hoeverre welke factor zwaarder weegt, aangezien sommige onderdrukte groepen minder op basis van erkenning dan op basis van distributie worden onderdrukt – te denken valt aan een zwarte mannelijke arbeider versus een zwarte vrouwelijke arbeider, waarvan de tweede meer onderdrukking ondervindt op basis van een gebrek aan erkenning.⁹¹ Om Fraser samen te vatten: “In general, then, one should roundly reject the construction of redistribution and recognition as mutually exclusive alternatives. The goal should be, rather, to develop an integrated approach that can encompass, and harmonize, both dimensions of social justice.”⁹²

⁹⁰ Nancy Fraser, “Chapter 1,” 11-12.

⁹¹ Nancy Fraser, “Chapter 1,” 19-26.

⁹² Nancy Fraser, “Chapter 1,” 26.

Deze geïntegreerde aanpak bestaat uit een *framework* bestaande uit drie niveaus: morele theorie, sociale theorie en politieke theorie. Wat betreft de eerste theorie introduceert Fraser de notie van het ‘statusmodel van erkenning’: ze ziet erkenning wat betreft rechtvaardigheid als een relatieve status ten opzichte van gelijken, waarbij het gaat om het op gelijke voet te kunnen deelnemen aan het sociale leven. Hiermee gaat het model voorbij en individuele of interpersoonlijke psychologie: het gaat Fraser niet om zelfrealisatie van individuen. Het rechtvaardige doel is volgens haar juist wederkerige erkenning en statusgelijkheid, die kunnen worden tegengewerkt door bepaalde geïnstitutionaliseerde patronen van culturele waarden. Binnen het statusmodel kan een bepaalde groep last ondervinden van cultureel-geïnstitutionaliseerde vormen van onderdrukking, en op die manier onrechtvaardigheid⁹³ – “[it] arises, more precisely, when institutions structure interaction according to cultural norms that impede parity of participation”.⁹⁴ Het doel is om de patronen van culturele waarden die dit veroorzaken te deïstitutionaliseren, en ze te vervangen met patronen die de *parity of participation* wel mogelijk maken.⁹⁵

Wat betreft het niveau van de sociale theorie, ziet Fraser het begrip van erkenning en redistributie als *perspective dualist*. Fraser verwijst hiermee naar de het dubbele perspectief dat ze inneemt met zowel een blik op redistributie als een op erkenning – als twee analytische perspectieven die kunnen onafhankelijk en kritisch worden gericht op elk domein: “One can use the recognition perspective to identify the cultural dimensions of what are usually viewed as redistributive economic policies... Conversely, one can use the redistribution perspective to bring into focus the economic dimensions of what are usually viewed as issues of recognition.”⁹⁶ Op deze manier kan worden bepaald of bepaalde praktijken zorgen voor *parity of participation* of niet.

Het derde niveau van Frasers *framework* heet *nonreformist reform*; dit betreft een opvatting van hervormingen waarbij het hervormen niet direct op het structurele niveau plaatsvindt. Het vasthouden aan bepaalde institutionele praktijken – affirmatie – óf het volledig transformeren daarvan zijn beiden geen haalbare opties om *parity of participation* voor iedereen te bewerkstelligen: pure affirmatie brengt geen verandering teweegbrengt, en pure transformatie simpelweg te onpraktisch. Een middenweg moet wel nodig zijn als tussenoplossing, en wel in de

⁹³ Nancy Fraser, “Chapter 1,” 29.

⁹⁴ Nancy Fraser, “Chapter 1,” 29.

⁹⁵ Nancy Fraser, “Chapter 1,” 30.

⁹⁶ Nancy Fraser, “Chapter 1,” 64.

vorm van *nonreformist reform*. Het basisinkomen kan daarvan als voorbeeld worden gezien: het is een maatregel die past binnen de structuur van onze neoliberale economische maatschappij, maar toch ook op de lange termijn indirect structureel bepaalde minderheidsgroepen meer *parity of participation* kan geven.⁹⁷

In haar analyse uit Fraser ook nog kritiek op strategisch essentialisme als versie van identiteitspolitiek. Voorstanders van strategisch essentialisme, zo schrijft de filosofe, verwachten van hun affirmatieve strategie transformatieve gevolgen op de lange termijn. Of dit lukt, hangt af van contextuele factoren: zijn er binnen de strategisch essentialistische bewegingen uiteindelijk wel genoeg anti-*reification*-krachten? Fraser denkt van niet: elke vorm van identiteitspolitiek is sowieso inherent onderhevig aan concretiserende krachten, en zolang er geen scenario bestaat van strategisch essentialisme waarin *reification* van tevoren wordt uitgesloten, blijft het een onverdedigbare emancipatiemethode.⁹⁸

In de sectie hierboven heb ik op basis van Fraser een kritiek tentoon gespreid van wat naar haar idee ‘identiteitspolitiek’ is. Een gebrek aan erkenning van de eigen groep is daarbij volgens haar dé grote drijfveer. De dimensie van erkenning is volgens haar echter onlosmakelijk verbonden met de economische dimensie – beiden assen die tweedimensionaal voor onderdrukking zorgen. Middels haar opvatting van een materieel gesitueerd statusmodel van erkenning, formuleert Fraser een materiële lezing van wat erkenning is. Hiermee integreert ze in vergelijking tot Laclau en Mouffe de economische as veel duidelijker in een emancipatoire politiek. Emancipatie kan volgens Fraser vervolgens dan ook alleen plaatsvinden als er op deze twee onlosmakelijke dimensies samen voor een oplossing wordt gezocht, wat naar haar overtuiging kan middels *nonreformist reform*. Identiteitspolitiek zorgt in haar zucht naar eigen erkenning slechts voor de problemen van *displacement* en *reification* en blokkeert daarmee daadwerkelijke emancipatie, is Frasers logica. Zijn deze kritiek en alternatieve emancipatiepolitiek gedegen?

Frasers kritiek loopt stuk op een eenzijdige blik op ‘identiteitspolitiek’. Ze reduceert – op analoge wijze aan de liberale kritiek – de notie tot een exclusieve strijd voor erkenning van een specifieke groep. Zoals ik in de eerste secties heb beargumenteerd, is in een dergelijk geval sprake van een stroman. Erkenning was een belangrijke emancipatiefactor voor de Combahee-vrouwen,

⁹⁷ Nancy Fraser, “Chapter 1,” 78-80.

⁹⁸ Nancy Fraser, “Chapter 1,” 81.

maar alleen om daarmee indirect onderliggende maatschappelijke onderdrukkingen aan te pakken – ze verwezen als socialistisch-geïnspireerde activisten onder andere naar ‘het kapitalisme’, wat maar weer bewijst dat deze historische notie van identiteitspolitiek geen economische strijd uitsluit. Tevens spreken Crenshaw en indirect Spivak ook helemaal niet van een eenzijdige erkenningsstrijd, maar laten juist binnen hun opvattingen van ‘identiteitspolitiek’ ruimte over voor een vele bredere strijd op basis van identiteit. Hiermee is haar overtuiging dat ‘identiteitspolitiek’ voor *reification* en *displacement* zorgt niet meer terecht; dit zou misschien zo zijn als identiteitspolitiek daadwerkelijk slechts een eenzijdige erkenningsstrijd zou betreffen.

De theoretica biedt in haar emancipatoire kader wel expliciete ruimte voor een oplossing van economische onderdrukking, maar niet expliciet voor *identitaire*. Toegegeven, ze biedt nadrukkelijk ruimte voor een aanpak van *erkennings*-onderdrukking, waar economische oorzaken aan ten grondslag liggen. Echter, een gebrek aan erkenning vat niet alle identitaire onderdrukking. Zelf beschrijft ze wel hoe bijvoorbeeld een zwarte arbeider op meerdere vlakken als het ware ‘intersectioneel’ wordt onderdrukt: wat betreft een gebrek aan erkenning, als economisch. Beide onderdrukkingen moeten worden aangepakt, is haar logica. Op deze manier beschrijft ze in feite wat de Combahee-vrouwen ook zouden kunnen hebben stellen, aangezien zij ‘identiteitspolitiek’ zagen als strijd tegen erkenningsonderdrukking, maar ook tegen verdere maatschappelijke onderdrukkingen; identitaire onderdrukking zagen zij als multidimensionale onderdrukking – en impliciet is dit ook het idee bij Crenshaw en indirect Spivak. Fraser verdraait helaas het concept van identiteitspolitiek, waardoor deze overeenkomst niet zichtbaar is in haar denken.

Nu ik Frasers kritiek en emancipatoire alternatief heb geanalyseerd, kan ik concluderen dat ze eigenlijk met een *aanscherping* van de notie van identiteitspolitiek is gekomen. Ze mag dan misschien een onterecht beeld hebben van het concept, maar haar emancipatoire kader is in feite helemaal geen alternatief: ‘identiteitspolitiek’ kan vanuit de historische noties – expliciet bij de Combahee-vrouwen – in feite aangevuld worden met het kader van de helder gedefinieerde ‘tweedimensionale onderdrukking’. Deze onderdrukking is namelijk waar in feite naar verwezen zou kunnen worden, willen ‘verdedigers’ van identiteitspolitiek een nog helderder punt maken over wat ze eigenlijk bedoelen. De enige kritiek die daarmee vanuit Fraser op de verschillende opvattingen van identiteitspolitiek gegeven kan worden, is dat op basis van hun concepten een *aangescherpt* concept van identiteitspolitiek zou kunnen worden opgeschreven.

Conclusie

‘Identiteitspolitiek’ is nooit een eenvoudig te definiëren term geweest – een aantal denkers hebben echter wel een theoretische invulling weten te geven. Het Combahee River Collective-statement vatte het concept als een op identiteit gebaseerde strijd tegen erkenningsonderdrukking, en daarmee tegen verdere onderliggende vormen van maatschappelijke onderdrukking. Crenshaw scherpte deze definitie aan door expliciet het belang van intersectionaliteit als integraal onderdeel binnen ‘identiteitspolitiek’ te integreren. Spivak betrad het pad van strategisch essentialisme, en liet daarmee ruimte ontstaan voor een definitie die een identitair-politieke strijd als strategisch middel ziet. Los van de verschillen wordt bij alle opvattingen het idee gesteld – bij de Combaheevrouwen – of geïmpliceerd – bij Crenshaw en indirect Spivak – dat een identiteitspolitiek een strijd tegen multidimensionale onderdrukking betreft.

Wat betreft de liberale en marxistische kritieken en alternatieven op de emancipatoire kracht van identiteitspolitiek heb ik mij vervolgens de volgende zaken afgevraagd: wat precies hun opvattingen van ‘identiteitspolitiek’ zijn, of deze opvattingen wel als accuraat kunnen worden gezien, en in hoeverre de gepropageerde emancipatiepolitieken ruimte bieden voor oplossingen tegen identitaire en economische onderdrukking. Ik heb laten zien dat deze kritieken ‘identiteitspolitiek’ niet accuraat weergeven; hierbij heb ik de historisch weergegeven noties als maatstaven laten gelden. Daarnaast heb beargumenteerd dat eigen liberale en marxistische alternatieve emancipatoire kaders geen oplossingen kunnen bieden tegen de zeer reële identitaire en economische onderdrukking van vandaag de dag. Aan de hand van het poststructuralistische denkkader van Laclau en Mouffe, heb ik daarna kunnen bewijzen hoe identiteitspolitiek als onderdeel kan worden opgenomen in een *chain of equivalents*, en hoe de eigen emancipatiepolitiek in feite ook als identiteitspolitiek kan worden gezien. Door op deze manier echter economische klasse te reduceren tot identitaire articulatie, negeert hun emancipatoire kader het belang economische onderdrukking als onderdrukkingsfactor die een aparte status verdient. Fraser negeert dit belang niet: zowel erkenning als redistributie zijn van groot belang zijn binnen haar emancipatoire kader, zo heb ik beargumenteerd. Ondanks een expliciete kritiek op ‘identiteitspolitiek’, sluit haar emancipatoire kader in feite indirect aan op de door mij gegeven historische definities van het concept: dankzij een duidelijke materiële benadering van wat

emancipatoire politiek inhoudt, geeft ze een aanscherping aan hoe ‘identiteitspolitiek’ in het verleden op belangrijke wijzen is geconceptualiseerd.

Met deze argumenten kan ik nu antwoord geven op mijn hoofdvraag: wat zijn, op basis van een vergelijking tussen meer identiteitsgerichte visies op emancipatie en noties van emancipatie die klasse centraal stellen, de kenmerken van een emancipatoire politiek die onderdrukking goed kan bestrijden? Ik kan op basis van het onderzoek dat ik heb verricht argumenteren dat vanuit de belangrijke definities van identiteitspolitiek die in de afgelopen vijftig jaar zijn bedacht, deze kenmerken grotendeels naar voren komen: een goede emancipatoire strijd moet zijn gericht tegen erkennings- én economische onderdrukking. Zeker met aanscherpingen vanuit Fraser wordt dit duidelijk. Een puur economische strijd, zoals bij de marxisten, is simpelweg niet voldoende.

In principe kan dus identiteitspolitiek een goede emancipatoire politiek vormgeven – ook al bestaat een helder afgebakende en gedefinieerde definitie niet, zoals ik in mijn inleiding al schreef. Toch is er veel kritiek op de notie ‘identiteitspolitiek’, zo bleek uit mijn scriptie. Dit maakt mij vervolgens nieuwsgierig naar waar deze kritiek dan vandaan komt. Als het oorspronkelijke concept in de kern gedegen is, gaat het dan misschien mis in de praktijk? Zijn veel praktische ‘voorbeelden van’ identiteitspolitiek feitelijk op zichzelf verdraaiingen van wat de oorspronkelijke concepten vatten wat identiteitspolitiek zou moeten inhouden – en zijn de door mij aangehaalde kritieken misschien kritieken op deze verdraaiende voorbeelden? Het zijn vragen die ten eerste op het vlak van de sociale wetenschappen neer zouden kunnen worden gelegd: aan de hand van een heldere definitie, zou van daaruit kunnen worden onderzocht welke identiteitspolitiek daadwerkelijke identiteitspolitiek is. Als filosofie en sociale wetenschappen op deze manier de handen ineen zouden slaan, zou misschien de laatste stap kunnen worden gezet naar identiteitspolitiek als beste emancipatoire politiek.

Bibliografie

- Cabenda, Pablo. "Hetero's die in Boston hun eigen Pride organiseren doet de emancipatie van homo's geen goed." *Volkskrant.nl*. <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/hetero-s-die-in-boston-hun-eigen-pride-organiseren-doet-de-emancipatie-van-homo-s-geen-Agoed~ba84f536/> (bezocht op 20 september, 2019).
- Crenshaw, Kimberlé. "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color." *Stanford Law Review* 43, no. 6 (juli 1991): 1241-299. doi:10.2307/1229039.
- "Discriminatie op naam begint al zodra de sollicitatie in de mailbox valt." *Werf-en.nl*. <https://www.werf-en.nl/discriminatie-op-naam-be-gint-al-zodra-de-sollicitatie-in-de-mailbox-valt/> (bezocht op 7 oktober, 2019).
- Engelen, Ewald. *Het is klasse, suffice, niet identiteit*. Amsterdam: Uitgeverij Leesmagazijn, 2018.
- Fraser, Nancy, en Axel Honneth. "Introduction." In *Redistribution or Recognition? A Political-Philosophical Exchange*. Vertaald door Joel Golb, James Ingram, en Christiane Wilke. Londen: Verso, 2003.
- Fraser, Nancy. "Chapter 1: Social Justice in the Age of Identity Politics: Redistribution, Recognition, and Participation." In *Redistribution or Recognition? A Political-Philosophical Exchange*. Vertaald door Joel Golb, James Ingram, en Christiane Wilke. Londen: Verso, 2003.
- Fraser, Nancy. "Rethinking Recognition." *New Left Review* 3 (mei/juni 2000): 107-20.
- Fraser, Nancy. "Social Justice in the Age of Identity Politics: Redistribution, Recognition, and Participation." Lezing, Stanford University, april/mei, 1996.
- Fukuyama, Francis. *Identity: the Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. Londen: Profile Books, 2018.
- "Gini Coefficient By Country 2019." *Worldpopulationreview.nl*. <http://worldpopulationreview.com/countries/gini-coefficient-by-country/> (bezocht op 20 september, 2019).
- Haider, Asad. *Mistaken Identity: Race and Class in the Age of Trump*. Londen: Verso, 2018.

Hoorn, Jeroen. "Waarom wordt Geert Wilders vervolgd?" Npofocus.nl.

<https://npofocus.nl/artike/7475/waarom-wordt-geert-wilders-vervolgd> (bezoekt op 20 september, 2019).

Heyes, Cressida. "Identity Politics." *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (editie herfst 2018). 18 september, 2018. Bezocht op 5 juli, 2019.

Laclau, Ernesto, en Chantal Mouffe. *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. Tweede editie. Londen: Verso, 2001.

Laclau, Ernesto. "Introduction." In *The Making of Political Identities*. Londen: Verso, 1994.

Lilla, Mark. *The Once and Future Liberal: After Identity Politics*. New York, Harper, 2018. PDF.

"Meer homogeweld en veel zaken komen niet bij Openbaar Ministerie terecht."

Eenvandaag.avrotros.nl. <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/meer-homogeweld-en-veel-zaken-komen-niet-bij-openbaar-ministerie-terecht/> (bezoekt op 20 september, 2019).

Mouffe, Chantal. *For a Left Populism*. Londen: Verso, 2018. PDF.

Nadig, Mihika. "Gayatri Spivak warns students against falling 'into the trap of' identity politics."

Columbiaspectator.com. <https://www.columbiaspectator.com/news/2018/10/02/gayatri-spivak-warns-students-against-falling-into-the-trap-of-identity-politics/> (bezoekt op 21 september, 2019).

Smith, Barbara, Beverly Smith, and Demita Frazier. "The Combahee River Collective Statement." In *How We Get Free: Black Feminism and the Combahee River Collective*, 11-20. Chicago: Haymarket, 2017. PDF.

Spivak, Gayatri Chakravorty. "An Interview with Gayatri Chakravorty Spivak." Interview door Sara Danius en Stefan Jonsson. *Boundary 2*, 1993, 24-50.

Spivak, Gayatri Chakravorty. "Criticism, Feminism and the Institution: An Interview with Gayatri Chakravorty Spivak." Interview door Elizabeth Gross. *Thesis Eleven*, 1984/1985, 175-87.

"Waarom zijn er beloningsverschillen m/v?" Loonwijzer.nl.

<https://loonwijzer.nl/vrouwenloonwijzer/beloningsverschillen-m-v> (bezoekt op 20 september, 2019).